

HİNÇ, ADALET VE HİNÇ ADALETİ: ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

(Araştırma Makalesi)

DOI: <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1375599>

Arş. Gör. Rıdvan TÜRK*

Öz

Rabia Sağlam'ın Hinç Adaleti ve Affetme başlıklı kitabında geliştirdiği hinç adaleti kuramı, hukuk düzeninin yozlaştığı ve adaleti gerçekleştirme işlevini kaybettiği bir toplumda, hinçli mağdurların faillerden haklarını kendi elleriyle alabileceklerini öngörmektedir. Yazara göre hinç öznesinin intikamının meşruiyeti, mağdurun sosyoekonomik eşitsizliğin dezavantajlı tarafında bulunmasına ve adaletin güçlü failler tarafından yolundan saptırılması şartına bağlıdır. Sosyoekonomik açıdan avantajlı faillerin işlediği suçlar veya verdiği zararlar, şayet hukuk failleri koruyor ya da bu failler güçleri sayesinde hukukun yargısından kaçabiliyorsa, hinç adaletinin konusunu oluşturur. Sağlam'a göre, bu koşullar gerçekleştiğinde, hakkı verilmeyen hinçli mağdurların haklarını kendilerinin alması hem ahlâken hem hukuken meşru kabul edilmelidir. Bu çalışmada kurama yönelik iki eleştiri sunuluyor. İlk eleştiride, hinç adaletinin hinç psikolojisinden bir adalet düşüncesine ulaşırken ortaya çıkabilecek felsefi zorlukları yeterince irdelemediği iddia ediliyor. Bu çerçevede hinçle dolu mağdurun her türlü intikam ediminin meşru olup olmadığı, hinç adaletinin şiddetinin bir sınırının bulunup bulunmadığı gibi sorular gündeme getiriliyor. İkinci eleştiride ise, sosyoekonomik eşitsizlik ve hukuki yozlaşma koşullarının hukuk dışı tekil bir şiddet ediminin ahlâki ve hukuki meşruiyeti için yeterli veya uygun olmadığı; gölgede kalan bazı hususlarının aydınlatılması ve tartışmanın bu doğrultuda genişletilmesi gerektiği öne sürülüyor.

Anahtar Kelimeler

Hinç, İntikam, Adalet, Sosyoekonomik eşitsizlik, Hukuki yozlaşma

* Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, Kocaeli (ridvan.turk@kocaeli.edu.tr) ORCID: 0000-0002-6416-8764 (Geliş Tarihi: 08.08.2023-Kabul Tarihi: 14.09.2023) Yazar, eserinin Derginize ait bilimsel etik ilkelere uygun olduğunu taahhüt eder.

RESSENTIMENT, JUSTICE AND JUSTICE OF RESSENTIMENT: A CRITICAL EVALUATION

(Research Article)

Abstract

*The theory of justice of resentment developed by Rabia Sağlam in her book titled *Justice of Resentment and Forgiveness* argues that in a society where the legal order has become corrupt and has lost its function of securing justice, resentful victims can take their rights from the perpetrators with their own hands. According to the author, the legitimacy of the revenge of the resentment subject depends on the condition that the victimized person is on the disadvantaged side of socioeconomic inequality and that justice is perverted by powerful perpetrators. Crimes committed or harms caused by socioeconomically advantaged perpetrators are the subject of justice of resentment if the law protects the perpetrators or if these perpetrators can escape its judgment by manipulating the law through their power. According to Sağlam, when these conditions are met, it should be considered both morally and legally legitimate for resentful victims to take their rights into their own hands. This paper offers two critiques. The first criticism claims that the justice of resentment does not sufficiently address the philosophical difficulties that may arise when arriving at an idea of justice from the psychology of resentment. In this framework, questions such as whether all acts of revenge by the resentful victim are legitimate and whether there is a limit to the violence of justice of resentment are raised. The second critique argues that the conditions of socioeconomic inequality and legal corruption are not sufficient or appropriate for the moral and legal legitimacy of a singular act of extra-legal violence, and that some of its shadowy aspects should be illuminated and the debate expanded accordingly.*

Keywords

Resentment, Revenge, Justice, Socioeconomic inequality, Legal corruption

GİRİŞ

Hukuk, toplumsal kurumlar arasında en çok eleştirilen, kolektif gündemi en çok meşgul eden kurumlardan biridir. Eleştiriler çoğunlukla hukuki düzenlemelerin adaleti yansıtmadığına ya da hukuk uygulayıcılarının hukuk normlarının yorumunda hataya düştüklerine dikkat çeker. Fakat bazen durum daha ciddidir; hukuk sisteminin aktörleri adaleti kasıtlı bir şekilde yolundan saptırırlar.

Hukukun yozlaşması olarak ifade edilebilecek bu durum, hem pratik, yani adalet yönetimi açısından hem de teorik olarak başa çıkması zor bir problemdir. Hukuk kuramları, hukukun hak ve sorumlulukların adil dağıtımını amaçladığı varsayımından hareket ederler. Dolayısıyla hukuk sistemi adalete hizmet etme amacını yitirip bir kötülük kaynağı hâline geldiğinde ne yapılacağı konusunda sessizdirler. Örneğin kendisine cinsel saldırıda bulunan fail veya failer siyasi nüfuzları nedeniyle korunduğunda yahut alkollü araç kullandığı için kaldırımında yürüyen küçük bir çocuğu hayattan koparan fail parayla hukuku satın aldığında, hukukun korumasından yoksun bırakılan mağdurlara ne önerebileceğimiz sorusuna bu kuramların verebileceği bir cevap bulunmamaktadır.

Doç. Dr. Rabia Sağlam'ın “hınç adaleti kuramı” olarak isimlendirilebilecek yaklaşımı, hukukun doğasına ilişkin kuramsal araştırmaların kapsamı dışında kalan bu sorunu gündemine almaktadır¹. Sağlam'a göre, hukukun çıplak bir yaşama terk ettiği mağdurlar hınç öznelerine dönüşür. Bu çerçevede hınç adaleti, yoğun hınç duygularının etkisi altında şiddete başvuran, hakkını yahut intikamını hukuk düzeninin dışında kendi imkânlarıyla almaya teşebbüs eden hınç öznelerinin fiillerinin ahlâki ve hukuki meşruiyetini temellendirme girişimidir.

Yazarın temel savı, mağdurun hınç psikolojisiyle uyguladığı hukuk dışı şiddeti meşrulaştıran nesnel koşulların varlığıdır. Kuramın sınırlarının çizildiği *Hınç Adaleti ve Affetme*'de² bu koşullar, genel olarak (1) sosyoekonomik

¹ Burada “kuram” ifadesi klasik-terminolojik anlamıyla kullanılmıyor. Nitekim hınç adaleti, fiziksel ya da sosyal gerçekliğin bir bölümünü açıklamayı amaçlayan, ampirik veriye dayalı analitik bir analiz sunmaz. Hınç adaletini daha çok pedagojik-pragmatik nedenlerle bir kuram olarak isimlendiriyorum. Amacım, katmanlı ve görece karmaşık bir argümantasyon sunan düşünce zincirini tek bir kavram altına getirmek. Öte yandan Sağlam'ın hınç adaletini bir kuram olarak nitelendirmediğini belirtmeliyim.

² **Sağlam**, Rabia: *Hınç Adaleti ve Affetme*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2022. *Hınç Adaleti ve Affetme*, Sağlam'ın adalet sorununa ilişkin akademik kariyerinin tümüne yayılan uzun bir düşünce sürecinin son ürünü. Dolayısıyla kitap, konuya yakla-

mik eşitsizlik ve (2) hukukun yozlaşması olarak belirlenmiştir. Buna göre, sosyoekonomik açıdan avantajlı faillerin işlediği suçlar veya verdiği zararlar, şayet hukuk failleri koruyor veya failler güçleri sayesinde hukukun yargısından kaçabiliyorsa, hınç adaletinin konusunu oluşturur. Sağlam'a göre, bu koşullar gerçekleştiğinde, hakkı verilmeyen hınçlı mağdurların haklarını kendilerinin alması hem ahlâken hem hukuken meşru kabul edilmelidir.

Hınç adaleti kuramı, birçok açıdan önemli ve özgün bir girişimdir. Öncelikle kuram, sosyoekonomik eşitsizliğin derinleştiği, hukuki yozlaşmanın bireylerin öngörülebilirlik ve güvenlik gibi temel toplumsal beklentilerini boşa çıkardığı bir bağlamı merkezine almaktadır. Buradan hareketle, toplumdaki eşitsiz güç ilişkilerinin kurbanları olan, mahkeme önlerinde Godot'yu bekler gibi adalet bekleyen mağdurların "duygu"larını hukuk kuramı açısından sorunsallaştırmaktadır. Öte yandan hınç adaletinin misyonu zorludur: Hukuk ile intikamı, adalet ile hıncı, akıl ile duyguyu bir araya getirmeyi amaçlamakta ve modern bir ihkakı hak savunusunun imkânlarını araştırmaktadır. Bu misyonu zorlu kılan iki önemli meydan okumadan bahsedilebilir. İlk meydan okuma, adaletin öfke, nefret, kin gibi duygularla yahut bedensel arzularla ilişkisini ortaya koymayı içerir. Oysa kökleri ilk büyük filozoflara kadar götürülebilecek yaygın bir görüşe göre, duygu, arzu veya tutkular, biyolojik kökenleri nedeniyle aklın otantik işleyişini yani "saf"lığını bozmaktadır. Bu anlamda "hınç adaleti" tamlaması, bir oksimoron veya mantıksal bir çelişki gibi görünür. Kuram, geniş referans ağı ve disiplinler arası yaklaşımıyla, bu tehlikeli ve yasak bölgeden geçen güvenli bir yol önerisinde bulunmayı amaçlamaktadır. İkinci meydan okuma, modern ceza hukukunun asli, kurucu ilkelerinden biri olarak kabul edilen "ihkakı hak yasağı"na yönelik bir istisna arayışıdır. Nitekim hukuk dışı bir intikam şiddetinin haklılığı savunusu, şiddet tekeli elinde tutan modern hukuk sisteminin ana taşıyıcı kolonlarının dayanıklılığını test etmektedir. Ayrıca bu misyonun ötesinde yazar, saygınlığını yitirmiş bir hukuk düzeninin sınırları içinde nasıl bir entelektüel tutum takınılabileceği konusunda net bir tavır

şım tarzı ve benimsenen temel ilkeler bakımından belirli bir entelektüel gelişimin bir devamı olarak okunmalıdır. Öte yandan hıncı adaletle ilişkilendiren son eserde mevcut birikime yeni bir katman eklendiğini söylemek mümkündür. Bkz. Sağlam, Rabia: Yapıbozumsal Adalet, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 2014; Sağlam, Rabia: "Adalet Bozumuna Kışkırtıcı Bir Giriş", Hukuk Adalet ve İnsan Hakları: Eleştirel Bir Yaklaşım, 1. Baskı, NotaBene Yayınları, Ankara 2016; Sağlam, Rabia: "Zinanın Hukuk-İç ve Hukuk-Dışı Soykütüğü", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 11, No: 1, 2020, s. 287-302; Sağlam, Rabia: "Posthuman Dijital Özne: Braidotti'nin Eleştirel İnsan Sonrasının Eleştirisi", ViraVerita E-Dergi, No: 13, 2021, s. 295-323.

takılmaktadır³. Ulaştığı sonuçlara katılıp katılmamak bir yana, Sağlam'ın teori ile pratik arasındaki uçurumu kapatma teşebbüsü üzerine düşünmek, öne sürülen fikirlerle ilgili eleştiri ve önerilerde bulunmak anlamlı bir çaba olacaktır.

Hınç adaleti, hukuk ile hukuk olmayan arasındaki sınırdaki işlemek bakımından Giorgio Agamben'in istisna hâli kuramını çağrıştırmaktadır. Kısaca ifade edilirse, istisna hâli, siyasal kriz dönemlerinde yürütme gücünün alanını genişletmek amacıyla cari hukukun bazı hükümlerinin askıya alınmasıdır. Agamben, politik bağlamı nedeniyle, hukukçuların istisna hâlini bir hukuk sorunundan çok fiili bir durum olarak algıladığını, önemli hukuki sonuçlarına rağmen konuyu araştırma kapsamına dahil etmede çekimser kaldıklarını söyler. Nitekim yaygın görüşe göre istisna hâli, "kamu hukuku ile siyasal olgu arasında bir dengesizlik noktası" ya da "hukuki olan ile siyasal olan arasındaki sınır çizgisinde işleyen bir olgu"dur⁴.

Benzer şekilde, hınç adaleti kuramı, (1) hukukun yozlaşmasının sonuçlarını odağına aldığından bir yönüyle olguya fakat buradan normatif sonuçlar çıkardığı için de diğer yönüyle hukuka bakar ve (2) -istisna hâlinin siyasal kriz dönemlerinde anlamını kazanması gibi- hukukun krizde olduğu, hukuka ilişkin mevcut kuramsal şemaların olan biteni açıklamakta yetersiz kaldığı bir bağlamda anlamını kazanır. Kuramın temel iddiası, hukukun geçerliliğini ve bağlayıcılığını askıya alan, hukuk düzeninin dışına çıkarak hakkını arayan mağdurun intikam şiddetinin "hukuki" meşruiyetidir. Dolayısıyla, ifadeleri değiştirerek söylersek, hınç adaletinin "hukuk ile sosyal olgu arasında bir dengesizlik noktası" veya "hukuki olan ile fiili olan arasındaki sınır çizgisinde işleyen bir olgu" olduğu söylenebilir⁵. Bunun en önemli sonucu, hınç

³ Yazar, bu tavrın sınırlarını *Hınç Adaleti ve Affetme*'nin Önsöz'ünde çizmektedir. Önsöz, hınç adaletinin kuramsal temellerini aydınlatan sosyopolitik bir manifesto olarak yapılandırılmıştır.

⁴ **Agamben**, Giorgio (çev. Kemal Atakay); *İstisna Hâli*, 2. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2020, s. 9-10.

⁵ Bu açıdan hınç adaleti İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'daki kinci muhbir davalarına benzemektedir. Söz konusu dönemi de hukuki bir kriz veya geçiş dönemi olarak adlandırmak mümkündür. Kinci muhbir davalarının konusu, Hitler dönemindeki ceza kanunlarına dayanarak yapılan kötü niyetli ihbarlardır. Savaş bitip Nazi rejimi ortadan kalktıktan sonra Alman mahkemeleri, ihbarların dönemin yasalarına uygun fakat "tüm temiz insanların vicdanlarına ve adalet duygularına aykırı" olduğu gerekçesiyle muhbirlerin cezalandırılması gerektiği sonucuna varmıştır. Bu çözüme katılmayan Hart'a göre, burada, iki hukuki ilkedden biri feda edilmek zorundaydı. Ya kinci muhbir, ihbar o dönemki yasalara uygun olduğu için cezalandırılmayacak ve böylelikle geçmişteki kötü bir fiil cezasız bırakılacak ya da geçmişe etkili bir yasayla kinci muhbir cezalandırılacaktı.

adaletinin, hâlihazırda hukuk kuramının konusu edilmeyen bazı olguları gündemine almakla -bu tavır eleştirilebilir olsa dahi- hukuk kuramının sınırlarının genişletilmesine kapı aralamasıdır.

Bu makalede hınç adaleti kuramını değerlendirmeyi ve bazı eleştirileri gündeme getirmeyi amaçlıyorum⁶. Bunu daha ziyade kuramın kendi bütünlüğü içerisinde kalarak, yalnızca varılan sonuçları analiz ederek yapacağım. Hınç adaletini genel olarak hukuk kuramı çerçevesinde ele almak istediğimden, değerlendirmelerle ilgili olmadıkça hınç adaletinin diğer disiplinlerdeki referanslarına göndermede bulunmayacağım.

Makale iki bölümden oluşuyor. İlk bölüm, hınç adaletinin kuramsal temellerini ve mağdurun hukuk dışı şiddet ediminin ahlâki ve hukuki meşruiyet gerekçelerini ortaya koyuyor. Bu çerçevede “sosyoekonomik eşitsizlik”, “hukukun yozlaşması”, “tutarlılık” ve “illiyet bağı” gibi koşulların nasıl anlaşılması gerektiği, hınç adaletinin meşruiyeti açısından işlevlerinin ne olduğu irdeleniyor. İkinci bölümde, ilk bölümde sunulan argümantasyon değerlendirilerek alt başlıklar hâlinde iki temel eleştiri sunuluyor. İlk eleştiri, hınç adaletinin, hınç psikolojisinden bir adalet düşüncesine ulaşırken ortaya çıkabilecek felsefi zorlukları yeterince irdelemediği fikrine dayanıyor. Bu çerçevede hınçla dolu mağdurun her türlü intikam ediminin meşru olup olmadığı, hınç adaletinin şiddetinin bir sınırının bulunup bulunmadığı gibi sorular gündeme getiriliyor. İkinci eleştiride ise, hınç adaletinin öngörülen nesnel koşullarının, hukuk dışı bir şiddet ediminin ahlâki ve hukuki meşruiyetine gerekçe gösterilebilmesi için yeterli veya uygun olmadığı; gölgede kalan bazı hususların aydınlatılarak tartışmanın bu doğrultuda genişletilmesi gerektiği öne sürülüyor.

Bkz. **Hart**, Herbert L.A. (çev. Ertuğrul Uzun); “Pozitivizm ve Hukuk ile Ahlâkın Ayrılması”, H.L.A. Hart ve Hukuk-Ahlâk Ayrımı, ed. Sercan Gürlü, 1. Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 2015, s. 136-137. Aynı şekilde hınç adaletinde de hukuka itaat yükümlülüğü ile kötülüğün cezalandırılması ilkesi çatışmaktadır. Hınç adaletinin tercihi, kötülüğün cezasız kalmasındansa hukuka itaat yükümlülüğünün geçici şekilde askıya alınması; kötülüğün cezasının bizzat mağdur tarafından verilmesidir.

⁶ Bir metnin ya da kuramın nasıl anlaşılacağı veya yorumlanacağı konusundaki görüşler temelde iki farklı noktaya odaklanır: Anlam ya metnin kendisinde yahut yazarın/kuramcının niyetinde aranmalıdır. Ne var ki bu çalışma, iki kaynağa aynı anda erişebildiğinden hermenötik bir ayrıcalığa sahip. Makalenin tezlerini formüle ettiğim çalışma sürem boyunca, tüm sorularımı metnin/kuramın kendisi yanında onun yaratıcısına da yönelme şansına sahiptim. Sevgili hocam Rabia Sağlam, bazen meraklı bir okur bazen de iddialı bir eleştirmen olarak beni dikkatle dinledi ve zihnini bana açtı. Makalenin başında kendisine teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum. Elbette çalışmanın hata ve kusurları bana aittir.

I. HINÇ ADALETİ: KURAMSAL TEMELLER

Hınç, genellikle öfke, nefret, kin, kıskançlık veya haset gibi olumsuz duygular biçiminde dışavurulan psikolojik bir olgudur. Hınç psikolojisine giden süreç, kişinin rahatsızlık duyduğu bazı olay veya durumlara karşı tepki göstermesiyle başlar. Tepkinin nedeni, verilen bir zarar olabileceği gibi aşağılama, hakaret veya bunlardan biri olmaksızın yalnızca kişinin arzuladığı şeylerden yoksunluğu da olabilir. Zarar, aşağılanma ya da yoksunluk kişide büyük bir öfkenin veya kıskançlığın ortaya çıkmasına neden olur. İlk aşamada olağan, gündelik kabul edilebilecek bu duygu durumları, güçsüzlük nedeniyle zararın bedeli ödetelemediği yahut imrenilen şeyler elde edilemediğinde, dahası bunlara asla erişilemeyeceği fark edildiğinde, giderek yoğunlaşır. Bastırılan öfke veya kıskançlık, sonsuz bir intikam ve düşmanlık hissine ya da dinmek bilmeyen bir kine dönüşür. Arzularla güçsüzlük arasındaki bu gerilim çözümsüz kaldıkça, hınç öznesinin bilinci zehirlenmeye başlar. En sonunda özne, tüm yaşama zevkini yitirir ve intikam fantezilerinden başka bir şey düşünemez hâle gelir⁷.

Kolayca dindirilemeyen ve zamanla iyileşmeyen bu düşmanlık hissini hem bireysel hem toplumsal düzeyde ne kadar yıkıcı sonuçlara yol açabileceğini tasavvur etmek zor değildir. Dikkatli bakılırsa, güç ilişkilerinden politik çatışmalara kadar, toplumsal yaşamın hemen her alanında hınç psikolojisinin izine rastlanılabilir. Belki de bu nedenle, Nietzsche ve Scheler gibi hınç psikolojisini derinlemesine inceleyen filozoflar, hıncı “iki bin yıllık insanlık tarihinin ahlâki, psikolojik, sosyolojik, antropolojik denklemini kuran, kodlarını oluşturan” bir olgu olarak tarif etmişlerdir⁸.

Dolayısıyla hınç psikolojisinin, felsefe ve çeşitli sosyal bilimleri de içeren çok geniş bir entelektüel alanda ele alınmasına şaşmamak gerekir. Psikoloji, sosyoloji, tarih ve edebiyat gibi disiplinlerin yanında hukuk da hıncın farklı yönleriyle tartışıldığı alanlardan biridir. Bu kapsamda; hınç ile adalet arasındaki ilişki, hınç psikolojisinden bir adalet düşüncesi türetilip türetilmeyeceği ve ceza adaleti sistemlerinin mağdurun hınç duygusunu dikkate alıp almayacağı gibi sorunlar öne çıkmaktadır. Hınç adaleti kuramı, bir yönüyle bu tartışmalara eklenirse de sonuç itibarıyla daha geniş bir amaca hizmet eder. Ayırıcı yönü, kuramın modern bir ihkakı hak savunusu-

⁷ Bkz. **Scheler**, Max (çev. Abdullah Yılmaz); *Hınç*, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul 2015; **Nietzsche**, Friedrich: *Ahlâkın Soykütüğü* (çev. Zeynep Alangoya); *Bir Polemik*, 1. Basım, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2011. Sağlam hınç psikolojisini Nietzsche ve Scheler ekseninde ele almaktadır.

⁸ **Sağlam**, *Hınç Adaleti ve Affetme*, s. 6.

sunun temellerini inşa etmeyi amaçlıyor olmasıdır: Hınç adaleti, mağdurun hakkını kendisinin alması, faili kendi adalet anlayışı kapsamında hınçla cezalandırması demektir.

Bu noktada yazara sorulması gereken ilk soru, hınçtan kaynaklanan hukuk dışı şiddet ediminin ahlâki ve hukuki meşruiyetinin dayanaklarının ne olduğudur. Sağlam'a göre, aslında psikolojik bir olgu olan hınç, "sosyoekonomik eşitsizlik" ve "hukuki yozlaşma" koşullarında bir adalet meselesine dönüşür⁹. Bu koşullar hınç adaletinin bir hak olarak talep edilip edilemeyeceğini ve mağdurun hınç adaletinin öznesi olup olmayacağını belirler. Öte yandan iki koşulun birbirinden tümüyle bağımsız olduğu düşünülmelidir. Hınç adaleti kuramı, eşitsiz toplumsal ilişkiler ile hukuki yozlaşmayı karşılıklı birbirini besleyen süreçler olarak kavramaktadır. Bunların yanında, ikincil koşullar olarak ifade edilebilecek olan "tutarlılık" ve uygun "illiyet bağı"nın kurulması da hınç adaletinin meşruiyetine getirilen diğer sınırlamalardır.

A. Sosyoekonomik Eşitsizlik

Sosyoekonomik eşitsizlik, hınç adaleti kuramı açısından iki boyutta incelenebilir. İlk boyut, kimlerin hınç adaletinin öznesi olabileceği ve hınç psikolojisinin hangi durumlarda hınç adaletinin kapsamına gireceği sorularıyla ilgilidir. Yazara göre hınç psikolojisi, hıncı doğuran güçsüzlüğün sosyoekonomik eşitsizlikten kaynaklanıp kaynaklanmadığı açısından ikiye ayrılabilir. Sosyoekonomik eşitsizliğin dezavantajlı tarafında yer almayan bir kişinin hınç psikolojisi "alelade hınç"tır. Sağlam, alelade hıncı, hınç adaletinin kapsamının dışında tutmaktadır. Buna karşılık, "toplumsal ve ekonomik eşitsizlik ikili ilişkilere yansıdığına, nesnel kuralları ve tarafsız kurumları etkisi altına aldığına" hınç psikolojisi "kronik"leşir. İşte hınç adaletinin öznesi, sosyoekonomik konumu nedeniyle güçsüzlüğü kronikleşen, "maddi ve manevi varlığı hiçe sayılan, hakkı gasp edilen" kişidir. Hınç öznesinin intikam şiddetiyle son bulan öfkesinin kökeninde, eşitsiz sosyal, ekonomik ve sınıfsal koşullar bulunmaktadır¹⁰.

Burada sosyoekonomik eşitsizliğin ne anlama geldiğini ve ne tür eşitsizliklerin bu kapsamda değerlendirilebileceğini saptamak önemlidir. Hınç adaletinde sosyoekonomik eşitsizlik, John Rawls'un "hakkaniyet olarak adalet" kuramında formüle ettiği bireyler arasındaki "farklılıklar" temelinde anlaşılmalıdır:

⁹ Sağlam, s. 2.

¹⁰ Sağlam, s. 23-27.

Bireyler; “doğal eşitsizlik”, “fırsat eşitsizliği”, “gelir ve servet eşitsizliği” gibi nedenlerden ötürü diğerlerine nazaran dezavantajlı koşullara sahip olabilir. Sözelimi ten rengi, ırk, fiziksel görünüş, yetenek, dil, zeka, sağlık, aile, cinsiyet, cinsel yönelim gibi bireyler arasındaki farklılıklar, “doğal piyango”nun insanlara eşitsiz dağıttığı farklılıklardır. Verili bir toplumsal yaşamda, bireylere eşitsiz dağıtılan bu doğal farklılıklar pek çok norm, kural ve ilkeyle düzenlenir, kurumsallaştırılır. (...) Aile, şans, sağlık, coğrafya gibi doğal piyangoonun eşitsizliklerini; sosyal ve mesleki mevki, statü ve konum farklılıklarının nedeni olan fırsat eşitsizliğini; gelir ve servet dağılımındaki uçurumu, bireylerin hınç psikolojisini kronikleştiren sosyoekonomik koşullar kapsamında değerlendiriyorum¹¹.

Eşitliği bozan farklılık olgusunun yaşamın hemen her alanına yayılmış olduğu gerçeği karşısında, sosyoekonomik eşitsizliğin kuramın ayırıcı bir koşulu olarak değerlendirilemeyecek kadar geniş bir bağlamda ele alındığı söylenebilir. Öyle ki, tanım çerçevesinde, herhangi bir eşitsizliğin dezavantajlı tarafında bulunmayan birini bulmak neredeyse imkânsızdır. Fakat yine de hınç adaletinin herhangi bir eşitsizliğin tarafı olan herkesi kapsadığı düşünülmemelidir. Sosyoekonomik eşitsizliğin ikinci boyutu bu bağlamda anlam kazanmaktadır: Sosyoekonomik eşitsizliğin hınç adaletinin bir gerekçesi olabilmesi için tek başına eşitsiz bir güç ilişkisinin varlığı yeterli değildir; söz konusu eşitsizliğin, aynı zamanda, mağduru bir hınç insanına dönüştüren suçla ya da haksız fiille ilgili olması gerekir. Bu ilgi, mağdur ve fail açısından iki ayrı biçim almaktadır. Fail, sosyoekonomik avantajıyla hukukun adaletinden kaçabiliyor, adli süreçleri sabote edebiliyorsa, hınç adaletinin sosyoekonomik eşitsizlik koşulu yerine gelmiş demektir. Buna karşılık mağdur, sosyoekonomik dezavantajı nedeniyle haklarını koruyacak araçlara ulaşamıyor ya da hukukun etkin korumasından yararlanamıyorsa yine aynı sonucun ortaya çıktığı kabul edilmelidir¹².

Sağlam, sosyoekonomik eşitsizlik koşulunu somutlaştırmak için Nina Berberova'nın *Eşlikçi Kız* öyküsüne başvurur. Ona göre öykü, “kronik güçsüzlüğü ve sosyoekonomik eşitsizliği aynı potada birleştiren eşsiz bir hınç psikolojisi örneğidir.”¹³ Öykü, Rusya'nın bir taşra kasabasında doğan Soneçka'nın hayatının bir kesitini anlatmaktadır. Soneçka, yoksul, çelimsiz, utangaç bir kız çocuğudur. Piyano eğitmeni annesiyle hayatını sürdürürken bir vesileyle şehre, Petersburg'a taşınırlar. Kasabadan sonra şehirde de yok-

¹¹ Sağlam, s. 27-28.

¹² Sağlam, s. 27.

¹³ Sağlam, s. 28.

sulluk yakalarını bırakmaz; hatta çok daha yakıcı bir hâl alır. Harabe gibi, camı çerçevesi dökük, sobası bulunmayan bir evde kışı geçirmek zorunda kalırlar. Soneçka çıplak ayaklarına halıdan çizme dikerek ısınmaya çalışır. Nihayet bir zaman sonra Soneçka, opera sanatçısı Marya Nikolayevna'nın yanında bir iş bulur. Bu noktada hikâyeye giren Marya, her şeyiyle Soneçka'nın zıttıdır. Güzel, özgüvenli ve zengindir; herkesin tanıyıp takdir ettiği özel bir yeteneğe sahiptir. Çalışmak için onun sıcacık, dayalı döşeli evine adımını ilk attığında Soneçka, hayatı boyunca bir yük olarak taşımak zorunda kaldığı şanssızlığını, çirkinliğini, yeteneksizliğini ve yoksunluğunu hisseder; içi büyük bir öfke ve hınçla dolar. O andan itibaren Soneçka, Marya'yı kendi kör talihinin asıl suçlusu olarak yaftalar¹⁴.

Sağlam'a göre sosyoekonomik eşitsizliğin bir kurbanı olan Soneçka, şayet işvereni Marya tarafından kasıtlı olarak bir zarara uğratılmış veya aşağılanarak kişiliğine saldırılmış olsaydı -öyküde bunun tersi olmaktadır- hınç adaletinin koşulu yerine gelmiş olurdu. Nitekim "sosyoekonomik açıdan avantajlı Marya'nın Soneçka'ya tepeden bakarak somut bir zarar vermesiyle oluşan acı ve ıstırap ya da tetiklenen nefret ve intikam arzusu, hınç adaletinin haklı koşuludur."¹⁵ Bu ihtimalde hınç adaleti açısından dikkat çekilmesi gereken husus, Marya'nın Soneçka'ya sosyoekonomik avantajını kullanarak zarar vermesi, üstelik bunu bir aşağılama ve küçük görme tavrıyla gerçekleştirmiş olmasıdır.

Sosyoekonomik eşitsizlik, yukarıda da belirtildiği gibi, hınç adaletinin meşruiyeti için gerekli ama yeterli olmayan bir unsurdur. Hınç adaletinin ikinci meşruiyet koşulu, hukuk sisteminin yozlaşmasıdır. Soneçka'nın olası intikam şiddeti, şayet gücünü kötüye kullanan Marya'ya kötülüğün bedeli ödetilmez, yani hukuk hakkı sahibine teslim etmeyip suçlu failerin doğrudan veya dolaylı işbirlikçisine dönüşürse hınç adaletinin meşruiyet semsiyesi altına girebilecektir.

B. Hukukun Yozlaşması

Hınç adaletinin bir koşulu olarak hukuki yozlaşma, bir suçun veya haksızlığın karşılıksız bırakılması, maddi veya manevi zararların hukuk yoluyla telafi edilememesi anlamına gelir. Hukuk, failer aleyhine adil ve etkili bir hüküm tesis etmez, böylelikle cezalandırıcı adalet işlevini yitirirse, yozlaşmış kabul edilir. Burada adaletsizliğin bir hata yahut birbiriyle bağlantısız, münferit etkenler sonucu ortaya çıkmadığına dikkat edilmelidir. Yozlaşma,

¹⁴ Berberova, Nina (çev. Roza Hakmen); Eşlikçi Kız, Can Yayınları, İstanbul 2019.

¹⁵ Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 32.

bir sistem olarak hukukun, kasıtlı bir biçimde, bazı öznel amaç ve çıkarlar uğruna yolundan saptırılmasıdır. Ayrıca bunun belirli bir yaygınlık düzeyine de erişmesi gerekir. Nitekim hukukun işleyişinde çifte standart ya da ayrımcılık sistematik hâle gelmiş, kayırmacılık ve rüşvet gibi adli yolsuzluklar yaygınlaşmışsa, münferit sorumluları işaret etmenin ötesinde artık hukuk sisteminin genel olarak yozlaştığı kabul edilmelidir¹⁶.

Hukuki yozlaşmanın en önemli sonucu, mağdurların hukuka olan inanç ve güvenlerinin zayıflamasıdır. Yozlaşma hukuk sisteminin çeşitli alanlarını enfekte ettiğinde, sözgelimi hukukun parayla satın alınabildiğine ilişkin tanıklıklar toplum içinde kulaktan kulağa yayıldığında, adaletin hukuk yoluyla tesis edilemeyeceği duygusu yerleşir¹⁷. Üstelik çoğu durumda bu rivayetler gerçek deneyimlere de dönüşür; yozlaşmış bir hukuk sisteminde hiç kimse güvende değildir. Durum böyle olduğunda, yaşanan haksızlığın yarattığı öfke ve intikam hissi, hukukun adaletiyle teskin edilmek bir yana daha da pekiştirilmiş olur. Artık “hukuk sistemi, hınç insanının kapısını çalacağı, derdine derman bulacağı, incinmişliğini iyileştireceği herhangi bir fırsatı, imkânı veya desteği sunmaz, ya da *sosyoekonomik hiyerarşi nedeniyle* mağdur bu tür fırsat, imkân veya desteğe erişecek kaynaklardan yoksun (bırakılır).”¹⁸

Alıntıda vurgudan da anlaşılacağı üzere yazar, hukukun yozlaşmasını hem literatürdeki teknik anlamıyla hem de daha geniş bir çerçevede, hukuki adaletin etkisizliği bağlamında kullanmaktadır. Literatürdeki anlamıyla hukuki yozlaşma, hukuk sisteminin aktörlerinin yetki ve görevlerini kişisel çıkarları uğruna kötüye kullanmalarıdır. Rüşvet, irtikap, haraççılık, nepotizm ve kayırmacılık gibi adli yolsuzluklar, bu tür bir yozlaşmanın yaygın örnekleridir¹⁹.

Hukuki adaletin etkisizliği bağlamında kavramın anlam alanına dahil edilen ikinci boyut, daha ziyade sosyoekonomik eşitsizliğe ve bu eşitsizliğin hukuk uygulamasındaki etkilerine vurgu yapmaktadır. Hukuki adaletin etkisizliği, sosyoekonomik çıkar ve güç ilişkilerinin yahut para, mevki ve statü gibi ilişki ağlarının hukuki kararları belirlemesi veya güçlüler lehine hukuk kurallarının esnetilmesidir²⁰. Hukuki adaletin etkisizliği bir yönüyle yargıçlar

¹⁶ Sağlam, s. 32, 81.

¹⁷ Sağlam, s. 90.

¹⁸ Sağlam, s. 32. İtaliye sonradan eklenmiştir.

¹⁹ Sağlam, s. 82; Ayrıca bkz. Holmes, Leslie: Corruption: A Very Short Introduction, Oxford, Oxford University Press, 2015; Rosa-Ackerman, Susan: Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform, Cambridge University Press, 2016.

²⁰ Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 79.

ve savcılar gibi tekil aktörlerin eylemlerine diğer yönüyle de eşitsiz toplumsal yapıya göndermede bulunur. Sağlam, böylelikle hınç adaletinin meşruiyeti bağlamında iki koşul arasında bir kesişme noktası öngörmektedir. Ona göre, sosyoekonomik eşitsizlik ve hukuki yozlaşma, karşılıklı olarak bağlantılı ve birbirlerini besleyen toplumsal olgulardır. Aralarındaki ilişki döngüsel; bir yandan hukukun yozlaşması sosyoekonomik eşitsizliğin bir sonucu iken, diğer yandan hukuki kurumlardaki yozlaşma sosyoekonomik eşitsizliği besler²¹.

Sosyoekonomik eşitsizlik ve hukuki adaletin etkisizliği nedeniyle ortaya çıkan önemli bir yozlaşma türü toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Yazara göre toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin belirlediği yahut olumlandığı bir mahkeme kararı, yargıçlar davadan doğrudan bir çıkar elde etmeseler dahi hınç adaletinin koşulunu oluşturur. Sağlam, bu tezini bir ceza davası örneğiyle gerekçelendirir. Davaya konu olayda jinekolog hekim, daha önce ameliyat ettiği kadın hastaya özel muayenhanesinde cinsel saldırıda bulunur. Hekim önce iddiaları reddeder; fakat olayın gerçekleştiği adli tıp raporlarıyla sübut bulduğunda, ifadesini mağdurun rızası bulunduğu yönünde değiştirir. İlk derece mahkemesinin mahkûmiyet kararına karşı Yargıtay 14. Ceza Dairesi, olay sırasında bağırmadığı gerekçesiyle “mağdurun rızasız olduğuna dair delil bulunmadığına” hükmederek kararı bozar²².

Yazara göre, Yargıtay’ın dava konusu olayın önemli ayrıntılarını göz ardı ederek “güçlü ve nüfuzlu” erkek lehine geliştirdiği hukuka aykırı yorum ve bunun sonucunda fail hekimin cezasız kalması, hukuk sisteminin yozlaştığını göstermektedir. O hâlde mağdurun, sosyoekonomik açıdan üstün, ayrıca hukuk ve yerleşik toplumsal cinsiyet normları tarafından da korunan fail hekime yönelik hınç duygusu meşru sayılmalıdır²³. Sağlam, bu çerçevede, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hınç adaletinin genel bir haklılık koşulu olarak kabul edilmesi gerektiğini öne sürmektedir:

Öyleyse şu sonuca varabiliriz: Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin açık veya örtülü muhafaza edildiği bir hukuk sisteminde, cinsel suç mağduru kadının failden öç alması adildir. Zira (...) mağdurun sosyoekonomik güçsüzlüğü hakkını müdafaa edecek ‘meşru’ araçlara erişmesini imkânsız kılmıştır²⁴.

Öte yandan yazara göre, hukuki yozlaşmanın hınç adaletinin meşruiyet koşulu olabilmesi, yozlaşmanın hukuk sisteminin bütününe yayılmış olmasına bağlıdır. Suç faillerinin mağdurlar tarafından cezalandırılması, yozlaş-

²¹ Sağlam, s. 84.

²² Yarg. 14. CD., E. 2019/5092, K. 2021/2392.

²³ Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 35.

²⁴ Sağlam, s. 36.

manın yaygınlaşarak olağan hâle geldiği, adli yolsuzluğun fiili bir norma dönüştüğü koşullarda mümkündür. Bu durumda artık yozlaşmayı tekil örnekler olarak değil, hukuk sisteminin genel bir hastalığı olarak görmek, yozlaşma yargısını tüm sisteme teşmil etmek gerekir²⁵. Aksi durumda “tekil bireylerden hukuki-politik sisteme yayılan ahlâki bozulmayı ‘yasa dışılık, görevin ihlali, güvenin kötüye kullanılması, örtbas, eşitsizlik, kamu menfaatinin ihlali’ şeklinde münferit fiillerle açıklamak, yozlaşmanın sistematik etkisini görmemizi engelle(yecektir).”²⁶

Sonuç olarak, iki koşul birlikte değerlendirilirse, sosyoekonomik eşitsizlik nedeniyle bir suçun mağduru olan, aşağılanan, fakat hukuk yozlaştığı ya da cezalandırıcı adalet işlevini yitirdiği için hakkını elde edemeyen kişilerin hınç adaletinin öznesi olduğu söylenebilir. Hınç adaleti, hukukun kapısından çevrilen bu mağdurların haklarını kendilerinin alabileceğini öngörmektedir.

C. İlliyet Bağı ve Tutarlılık

Sosyoekonomik eşitsizlik ve hukuki yozlaşma, hınç adaletinin genel meşruiyet zeminini oluştursa da iki koşula dayanan her bireysel adalet edimi, kuramın haklılık şemsiyesi altına girmez. Yazara göre hınç öznesi, intikam için harekete geçtiğinde uygun bir illiyet bağı kurmak ve sonunda hukukun adaletine teslim olmayı içeren bir tutarlılığı gözetmek zorundadır.

Hınç psikolojisinden bir adalet düşüncesi türetilip türetilmeyeceğine ilişkin tartışmanın önemli alt başlıklarından biri, hıncın yöneltildiği kişi veya kişilerin hınç psikolojisini yaratan koşullarla ilişkisinin ne olduğudur. Scheler’e göre, hınç insanı açısından kendi sefaleti için suçladığı, intikam almayı arzuladığı ya da dış bilemediği kişinin kim olduğu; acısının gerçek müsebbibi olup olmadığı önemsizdir. Öyle ki, intikam ve haset gibi bastırılan arzular, bir süre sonra nesnesinden bağımsızlaşarak saçılabilir ve her türlü kişi, ilişki veya duruma yöneltilebilir. Bu noktada hınçla dolu kişi için asıl ve öncelikli ihtiyaç, olumsuzlanacak herhangi bir failin bulunmasıdır²⁷.

Buna karşın hınç adaleti kuramı, mağdurun intikam alacağı failin belirlenmesi konusunda net bir sınır çizmektedir²⁸:

²⁵ Sağlam, s. 81-84.

²⁶ Sağlam, s. 90.

²⁷ Scheler, Hınç, s. 64; Ayrıca bkz. Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 21-22.

²⁸ Alıntıda ifade edilen ‘net bir sınır’ tanımlamasını haklı çıkarsa da Sağlam’ın hınç adaleti örneği olarak irdelediği Michael Kohlhaas anlatısı illiyet bağı hususunda bazı tereddütler ortaya çıkarmaktadır. Eleştiri kısmında konuyu ayrıntılandıracağım.

Ölçüsüz intikam şiddetiyle kemale eren bir hınç psikolojisine adaletin kol kanat germesi; fail, fiil ve mağdur arasında nedensellik ilişkisinin kurulmasıyla mümkündür. Şöyle söyleyelim: Hınç adaletinin ahlâki haklılığı ve hukuki meşruluğu, mağdur (hınç öznesi), fail (hakiki acı ve ıstırabın nedeni somut kişi) ve zarar (hukuki haksızlık veya ahlâki kötülük; acı ve ıstırabın nedeni somut fiil) arasında illiyet bağının tesis edilmesini gerektirir²⁹.

Uygun bir illiyet bağı koşulunu da yerine getiren hınç öznesi için değerlendirilebilecek son husus tutarlılıktır. Tutarlılık sorunu aslında intikamın “ölçüsüz” şiddet ediminin ahlâki kabul edilebilirliğiyle ilgilidir. Yazara göre hınç adaleti “kendine özgü” bir tutarlılığa sahip olmalıdır. Bunun için, faili hınçla cezalandıran mağdurun, mevcut yasalara aykırı şiddet ediminin hukuki sonuçlarına katlanması, hukukun cezalandırıcı adaletine boyun eğme iradesini göstermesi gerekir. Böylelikle hınç öznesi, tekrar hukuk alanına geri dönmüş olur. Mağdurun tutarlılığı, her şeye rağmen adalet duygusunu yitirmediğinin; “ahlâki duyguların güdümünde bir akıl yürütme” ile hareket ettiğinin bir göstergesi olarak okunur. “Gözü dönmüş oç alma eyleminin” şiddetinin ahlâki meşruluğunun temel koşulu budur³⁰.

D. Hınç Adaleti ve Hukuk

Hınç adaleti, yozlaşmış bir hukuk sisteminde somut bir suç veya haksız fiile maruz bırakılan mağdurun, hukukun teslim etmediği hakkını faile yönelik bireysel ve hukuk dışı şiddet edimiyle almasıdır. Sağlam’a göre, önceki başlıklarda sözü edilen koşullar yerine getirildiğinde, mağdur, mevcut hukuk düzenini askıya alır³¹; hukukun geçerliliğini ve bağlayıcılığını, hakkını kendi eliyle alıp hukukun hükmüne teslim olana kadar erteler³².

²⁹ Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 22.

³⁰ Sağlam, s. 104-115. Öte yandan, yozlaşmanın tümüyle ele geçirdiği, cezalandırma işlevini kaybetmiş bir hukuk sistemine, -eğer hala ona bir hukuk sistemi denebilirse- teslim olmanın ahlâki değerine yapılan bu vurgunun kafa karıştırıcı olduğu söylenebilir. Nitekim başlangıçta ona hakkını teslim etmeyen hukukun intikam şiddetini yargılamak de adil olmayacağı, bu aşamada adaletsizliğe bir katman daha eklenebileceği kolayca öngörülebilir.

³¹ Sağlam, geçerlilik ve bağlayıcılığın askıya alınmasının ötesinde, konunun Radbruch formülü ekseninde de değerlendirilebileceğini söylemektedir. Ona göre, mağdurun hakkını koruyamayan yahut güçlü suç faillerini temize çıkaran yozlaşmış bir hukuk düzeni, mağdur açısından “yok hükmünde”dir. Sağlam, s. 80, 92 (128 nolu dipnot). Radbruch, hukukun adaletten ayrılmasının tahammül edilemez bir düzeye erişmesi durumunda, yasanın adalet karşısında geri çekilip geçerliliğini yitirdiğini, hatta başından itibaren hukuk niteliğini hiç kazanmadığını söylemektedir. Bununla birlikte Radbruch tahammül edilmezliğin hangi durumlarda gerçekleştiği konusunda kesin ölçütler getirilemeyeceği

Hınç adaleti kuramına göre hınca dayalı intikam edimi, bazı önemli farklar bulunmakla birlikte, temelde Kantçı anlamda ödetmeci-cezalandırıcı bir adalet türüdür. Kant'a göre suçları cezalandırmanın gerekçesi, failin suç kapsamında değerlendirilen davranışlarının ahlâki bir kötülük içermesidir. Bu çerçevede cezanın asıl amacı, söz konusu ahlâki kötülüğe adil bir karşılık vermek, başka bir deyişle adaletin yerini bulmasını sağlamaktır. Kantçı ödetmeci-cezalandırıcı adalet, cezalandırmayla elde edilebilecek faydaların hesaplanması suretiyle cezaların düzenlenmesi gerektiğini savunan faydacılığın tam karşısında durur. Kant'a göre verilecek ceza, geçmişe dönük bir biçimde tayin edilmeli; bunun yanı sıra adaletin bir gereği olarak suçla orantılı veya ona denk olmalı, fail kusuru oranında acı çekmelidir³³.

Kant'ın ödetmeci ceza adaleti teorisi kısasa kısas ilkesine dayanır. Her kötülük, adaletin bir gereği olarak aynı nicelik ve nitelikte bir cezayı hak etmektedir. Kant'a göre hak edilen bu cezayı vermek egemenin yetkisindedir. Egemenin yarattığı "rasyonel" hukukun dışında kalan her cezalandırma teşebbüsü veya ihkakı hak, adalete aykırı olacaktır. Kant, hukukun rasyonelliğinin temelini oluşturan ölçülülük ilkesiyle bağdaşmayacağını düşündüğü için, mağdurların intikam duygusuyla hareket ederek suçlu faileri cezalandırmasını yasaklamaktadır³⁴.

Tam bu noktada, hınç adaleti kuramı Kant'tan ayrılmaktadır. Sağlam, Robert C. Solomon ve Ken Levy gibi düşünürlere atıfla, hınç ve intikam duygularının bir adalet sorunu olarak görülebileceğini; hukukun "rasyonel" adaletinin kökeninde aslında "intikam" arzusunun bulunduğunu ileri sürer. Solomon'a göre intikam, akılcılığın karşıtı değil, kendini adaletsizliğe kar-

kanısındadır. Bu noktada Sağlam'ın hukuki yozlaşmayı Radbruch formülünün "dayanılmazlık" veya "tahammül edilemezlik" ölçütünün bir örneği olarak gördüğü iddia edilebilir. **Metin**, Sevtap/**Heper**, Altan: Ceza Hukuku Felsefesine Katkı: Radbruch Formülü, 3. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 2018, s. 21 vd.

³² **Sağlam**, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 70. Hınç öznesinin sürecin sonunda hukuk tarafından cezalandırılacağı düşünülürse, hukukun geçerliliğinin ve bağlayıcılığının askıya alınmasının ne anlama geldiği sorulabilir. Zira askıya alma söz konusu olsa da olmasa da sonuç değişmemekte, hınç öznesi cezalandırılmaktadır. Burada olası bir cevap, mağdurların gerçek anlamda hukukun dışına çıkmadığını, yozlaşmış hukuku askıya almanın ideal anlamda hukukla ve adaletle bağ kurmak anlamına geldiğini vurgulamaktır. Nitekim aksi halde hınç adaleti, ahlâki ve hukuki meşruiyeti amaçlamayan salt bir intikam şiddetine dönüşür. Oysa hınç öznesi, görünürde hukuka aykırı davransa da aslında onu olumsuzlamamakta, hatta tersine, hukukun yerine getiremediği cezalandırıcı adalet işlevini üstlenmek bakımından dolaylı olarak onu olumlamaktadır.

³³ **Sağlam**, s. 49 vd.

³⁴ **Sağlam**, s. 52.

şılık verme güdüsü olarak açığa vuran doğal bir arzudur. Buna paralel olarak Levy de, intikamın ceza adaleti sisteminde meşru ve merkezi bir role sahip olduğunu; hukuki cezayı haklılaştırdığını söylemektedir. Bu açıdan bakıldığında Kantçı ahlâki hak ediş teorisi, intikamın kılık değiştirmiş hâli gibi görünür: Hukuki ceza, adalete ilişkin süslü iddiaların aksine, devlet eliyle alınan intikamdan başka bir şey değildir³⁵.

Solomon ve Levy'nin çıkarımları bir araya getirildiğinde, hınç adaletinin kuramsal temeli atılmış olur: Hukukun ödetmeci ceza adaleti intikam arzusuyla motive ediliyorsa, o hâlde hınca dayalı kişisel intikam edimlerinin hukukun verdiği cezadan ahlâken daha kötü olduğu söylenemez; hatta bunun da ötesinde, hınca dayalı intikam şiddeti ile hukuki cezanın şiddeti arasında nitelik itibariyle hiçbir fark yoktur³⁶. Varılan bu noktadan ileri doğru atılacak küçük bir adım, bizi, hınç adaletinin asıl iddiasına ulaştırır: “Levy'nin iddia ettiği gibi, cezalandırıcı adalet özünde intikam almak anlamına geliyorsa, hukuk bu işlevini yerine getirmediğinde mağdurun intikam alması, hukukun cezalandırıcı işlevini üstlenmek değilse nedir?”³⁷ Benzer şekilde “(y)aptıklarının bedelini [suçluya] ödetme düşüncesi haklı ve meşruysa, bedel ödetmenin kişisel intikam edimine veya hukukun adaletine dayanması arasındaki fark nedir?”³⁸ O hâlde, hınç adaletinin hukukun ödetmeci ceza adaleti ile aynı işlevi yerine getirdiği, ahlâki ve hukuki açıdan aynı meşruiyet temellerine dayandığı kabul edilmelidir: “Mağdurun hınç güdümündeki kişisel intikam arzusu veya edimi, kurumsallaşmış hukuki cezanın hukuk dışı görünümüdür.”³⁹

Yukarıda, bazı önemli farklar bulunmakla birlikte, hınç adaletinin temelinde Kantçı anlamda ödetmeci-cezalandırıcı bir adalet türü olduğu ifade edilmişti. Sağlam'ın, Solomon ve Levy gibi eleştirel referanslarından hare-

³⁵ **Levy**, Ken: “Why Retributivism Needs Consequentialism: The Rightful Place of Revenge in the Criminal Justice System”, *Rutgers Law Review*, C. 66, No: 3, 2014, s. 629-684; **Solomon**, Robert C.: *Adalet Tutkusu: Toplum Sözleşmesinin Kökenleri ve Temelindeki Duygular*, çev. Ertuğ Altınay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004; **Sağlam**, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 200.

³⁶ **Sağlam**, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 67.

³⁷ **Sağlam**, s. 69.

³⁸ **Sağlam**, s. 77. Peki, hukukun adaleti ile kişisel intikam edimi arasında bir nitelik farkı olmamasına rağmen neden cezalandırmanın esas itibariyle devlete bırakılmıştır? Levy, iki gerekçe gösterir. İlk gerekçe, suçun yalnızca mağdura değil aynı zamanda topluma karşı bir haksızlık içerdiğinin düşünülmesidir. İkinci gerekçe ise, kendini halihazırda zarara uğramaktan koruyamayan mağdurun hakkını bizzat almaya gücünün yetmeyeceği öngörüsüdür. Bkz. **Levy**, “Why Retributivism Needs Consequentialism”, s. 661.

³⁹ **Sağlam**, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 58.

ketle oluşturduğu yaklaşımını aktardıktan sonra, artık, bu önemli farkların neler olduğuna geçebiliriz.

Her şeyden önce hınç adaleti de geçmişe yöneliktir; amacı adaletin yerini bulması, faile yaptıklarının bedelinin ödetilmesidir. Fakat şu farkla ki, hınç adaletine göre cezalandırma hakkı artık egemenin değil bizzat suçtan zarar gören mağdurdur. Mağdur kendi adalet anlayışına göre failin hak ettiği cezayı belirler ve hükmü infaz eder. Bu çerçevede hınç adaleti, *extra legem*; yani hukukun dışında-üstünde gerçekleşen bir adalet türüdür. Bununla birlikte yazar, mevcut yasalara aykırı olan hınç adaletinin “büşbütün hukuka aykırı sayılmayacağını” ifade etmektedir⁴⁰.

Son olarak, eleştirilere geçmeden önce, olası önyargıların yahut aceleci yanlış anlamaların önüne geçmek adına hınç adaletinin ne olmadığına da değinilmelidir. Hınç adaleti, ilk bakışta salt bir şiddet eylemi gibi görünebilir. Fakat Sağlam, yukarıda da belirtildiği üzere, hınç adaletinin tutkulu ama yönünü kaybetmemiş, tutarlı bir eylem olduğu konusunda ısrarcıdır. Hınç adaleti, anlık bir duygusal reaksiyon veya öfke nöbeti ile karıştırılmamalıdır; mağdurun edimi “kesinlikle” kan davası, terör saldırısı veya linç eylemi değildir. Her kişisel öç alma edimi hınç adaletinin haklılık şemsiyesi altına giremez. Ayrıca yazara göre, meşruiyet şartları oluşsa dahi hukuk dışı şiddet edimi ahlâki açıdan ideal değildir. Hınç adaleti, *extra legem* bir intikam şiddetini ahlâki kaide olarak önermez. Diğer bir deyişle, kuram bize, yozlaşmış bir hukuk sisteminin mağdur ettiği hınç öznelerinin koşullar her ne olursa olsun faillerden intikam alması gerektiğini söylememektedir. Bilakis yazar, belirli şartlar oluştuğunda, sözgelimi fail bahanelere sığınmaksızın mağdurdan kayıtsız şartsız af dilediğinde, iyi niyetli hınç öznelerinin affetmekle yükümlü tutulabileceklerini vurgulamaktadır⁴¹.

II. HINÇ ADALETİ: ELEŞTİRİLER

Hınç adaleti kuramının en dikkat çekici yanı, kuramın radikal olarak nitelenebilecek sonuçlarıdır. Nitekim hınç adaleti, “hukuk dışı” bir şiddetin ahlâki ve “hukuki” meşruiyetinin iddia edilebileceğini ileri sürmektedir. Böyle bir kuramsal iddianın, dogmatik ve meslekten hukukçular tarafından sempatiyle karşılanmayacağı tahmin edilebilir. Fakat muhtemel psikolojik bariyerlerin ötesinde, kurama ve sonuçlarına yöneltilebilecek pek çok eleştiri-

⁴⁰ Sağlam, s. 69. Yazar “yasa” ile “hukuk” arasında yaptığı ayrımın nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durmamıştır.

⁴¹ Sağlam, s. 65-70. Bu makalede hınç adaleti kuramının affetme ile ilişkisine değinilmemiştir. Sağlam’ın affetme ile ilgili görüşleri için bkz. Sağlam, s. 117 vd.

riler de mevcuttur. Bu başlık altında hınç adaletinin çizdiği çerçeveyi esas alarak bazı eleştirileri dile getireceğim.

A. Birinci Eleştiri: Hınç Psikolojisi ve Adalet

Hınç adaleti kuramına yönelik ilk eleştiri, hınç psikolojisinden bir adalet düşüncesi çıkarma girişiminin zorluklarıyla ilgilidir. Kuram, mağdurun hınca dayalı intikamının bir adalet tecellisi olduğunu iddia etmektedir⁴². İddianın temellendirilmesi, hınçtan adalete ulaşma teşebbüsünün ortaya çıkarıldığı felsefi zorluklarla yüzleşilmesini gerektirir. Bu başlıkta hınç adaletinin bu yüzleşmeyi ne ölçüde gerçekleştirdiği sorusunu, hınç psikolojisinin öne çıkan bazı özelliklerine değinerek ele almak istiyorum. Bu özellikler genel olarak hınç insanının adalet değeriyle bağdaşmayan bazı arzulara veya kişilik özelliklerine sahip olabileceğini göstermektedir. Sorun olabilecek hususları kısaca ortaya koyduktan sonra, bunların sağlamlarını yapmak adına, yazarın hınç adaleti örneği olarak sunduğu Michael Kohlhaas öyküsünü şiddetin ölçülülüğü ve illiyet bağı koşulu açısından değerlendireceğim.

Kuramın hınç psikolojisini Nietzsche ve Scheler ekseninde formüle ettiğine yukarıda dikkat çekilmişti. Bu entelektüel hatta hınç, gündelik öfke veya nefretin ötesinde adaletle bağdaştırılması zor bazı duygu durumlarını da içerecek şekilde tasvir edilir. Hınç öznesinin psikolojik dünyasını yansıtan ve adalet sorunu açısından dikkate alınması gereken karakteristik özelliklere örnek olarak şunlar sayılabilir:

- Hınç insanı olumsuz hatta kötücül duyguların güçlü etkisi altındadır. İntikam isteği ve düşmanlık hissi yanında hınçlı insan kötü niyetlidir de. Kıskanır, haset eder; bu duyguları beslediği kişilere karşı değersizleştirici bir kin besler, hatta kara çalar, iftira atar⁴³.
- Hınç psikolojisi edildir. Köşesine çekilir, intikam fantezileri kurar ama bunları eyleme dökmez. Olumsuz duygu ve düşüncelerini sadece kendi içinde saklar; düşmanıyla yüzleşmez⁴⁴. “Hınç, güçsüz ve zayıf ruhların bir tesellisidir.”⁴⁵
- Hınç insanı kurnaz, kaba ve çıkarıcıdır: “Ruhu şaşkınlık bakar; tını gizli delikleri, arka yolları, arka kapıları sever; saklanmış her şey onun dünyası, onun güvencesi, onun merhemi gibi gelir; susmayı, unut-

⁴² Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 27.

⁴³ Scheler, Hınç, s. 24, 70; Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 5, 7.

⁴⁴ Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 16; Nietzsche, Ahlâkın Soykütüğü, s. 29.

⁴⁵ Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 20.

mamayı, beklemeyi, geçici olarak kendini küçültmeyi ve alçaltmayı (bilir).”⁴⁶

- Hınç insanı arzuları ve güçsüzlüğü arasındaki gerilimi azaltmak amacıyla gerçekliği ve değerleri çarpıtarak edilgenliğini meşrulaştırmaya çalışır. Kendini kandırarak yaşama tutunabildiğinden hakikatin bilgisine ulaşmayı önemsemez; kendini haklı ve üstün çıkarabilmek adına olan biteni daima yeniden kurgular⁴⁷. Mevcut değerleri ters yüz ederek, mesela, “misillemede bulunmayan aczini ‘iyiliğe’, ödleğ aşağılığını ‘alçakgönüllülüğe’, nefret duydukları karşısındaki boyun eğmeyi ‘itaate’ (...) zararsızlığını ‘sabır’a ve öç almamasını, alamamasını ‘affetme’ye çevirir.”⁴⁸
- Hınç psikolojisi tepkiseldir. Hınç insanı ötekini olumsuzlayarak kendini kurar; tüm yaşam enerjisini aşağılamaktan, kötülemekten veya eleştirmekten alır. Bunun dışında bağımsız, otantik bir varoluşa sahip değildir. Tam da bu nedenle düşmanlık hissi duyduğu kişinin eleştirilen hususlarda kendini düzeltmesini istemez. Kötücül bir zevkle devam ettirdiği bu etkinliğin sona ermesinin hem hazzını hem de kendini kötünün karşısındaki iyi olarak konumlandırma imkânını elinden aldığı bilir⁴⁹.
- Son olarak, yukarıda da belirtildiği gibi, hınç insanı için suçladığı, intikam arzuladığı veya düşmanlık duyduğu kişi veya kişilerin kim olduğu, düşürülmüş olduğu durumun gerçek faillerinin onlar olup olmadığı önemsiz hâle gelebilir. İntikam ve haset gibi bastırılan arzular, bir süre sonra nesnesinden bağımsızlaşarak saçılabilir ve her türlü kişiye, ilişki veya duruma yönelebilir⁵⁰.

Hınç öznesinin duygu dünyasına ilişkin bu saptamalardan sonra, Nietzsche ve Scheler’in hınçtan bir adalet düşüncesi çıkarmamaları şaşırtıcı değildir⁵¹. Sayılan karakter özelliklerini taşıyan bilinci zehirlenmiş bir kişi-

⁴⁶ Nietzsche, Ahlâkın Soykütüğü, s. 31; Ayrıca bkz. Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 17; Başok Diş, Sebile: “Hınç İnsanı Kimdir?”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 11, No: 55, 2018, s. 469; Karatekeli, Emre: “Ahlâkın Soykütüğü’nde Hınç Duygusu”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, No: 77, 2016, s. 188.

⁴⁷ Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 17; Başok Diş, “Hınç İnsanı Kimdir?”, s. 469; Karatekeli, “Ahlâkın Soykütüğü’nde Hınç Duygusu”, s. 186.

⁴⁸ Nietzsche, Ahlâkın Soykütüğü, s. 40.

⁴⁹ Başok Diş, “Hınç İnsanı Kimdir?”, s. 470-471; Scheler, Hınç, s. 34, 70; Karatekeli, “Ahlâkın Soykütüğü’nde Hınç Duygusu”, s. 187.

⁵⁰ Scheler, Hınç, s. 64; Ayrıca bkz. Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 21-22.

⁵¹ Nietzsche ve Scheler’in formüle ettiği, bazı özellikleri yukarıda sıralanan hınç psikolojisi İngilizce “*ressentiment*” kavramını karşılamaktadır. Bu geleneğin dışında, hıncı

nin, şayet intikamını almaya güç yetirebilirse, uyguladığı şiddetin adaleti gerçekleştirmesi ancak bir rastlantı olabilir. Nitekim Sağlam, tartışmanın bu noktasında Nietzsche ve Scheler'den ayrılır ve adalet ile hınç arasında inşa edilecek güzergâhın rotasını Solomon'un haritasına göre çizer. Solomon, hıncın aslında adaletsizliğe yönelik bir tepki biçiminde ortaya çıktığını, bu tepkinin hedefinin adaletsizliği yaratan koşulların düzeltilmesi olduğunu ve nihayet ortaya çıkan söz konusu öfke ve kızgınlığın da insandaki adalet duygusunun yahut bilincinin asıl kaynağı olduğunu söylemektedir⁵². Solomon haklı olabilir; fakat hınç ile adalet arasında kurulan kuramsal ilişki açısından bakıldığında, Solomon'un hınç insanının hınç psikolojisinin yukarıda sayılan olumsuz özelliklerini taşıyıp taşımadığı, taşıyorsa bunların adaletle bağının kurulup kurulamayacağı hâlâ belirsizdir. Ayrıca Nietzsche ve Scheler'in analizlerinin hınç psikolojisine ilişkin hatalı bir portre ortaya koyup koymadığı da tartışılmamıştır. Solomon'un yaklaşımının nasıl bir hınç öznesine dayandığı konusunda tartışmanın derinleştirilmemesi; hınç adaletinin şiddetinin, hınç öznesinin başlıca özellikleri yukarıda belirtilen psikolojik dünyasını ne oranda yansıttığı sorusunun sorulmamış olması kuram açısından önemli bir eksikliklerdir. Dolayısıyla hınç adaleti kuramının, hınç öznesinin psikolojik temellerine dair pek çok soruyu yanıtızsız bıraktığı söylenebilir.

Hınç adaletinin teorik bütünlüğüne ve tutarlılığına gölge düşüren bu eksiklik, adalete ilişkin ölçülülük ve illiyet bağı gibi sorunlar etrafında irdelenebilir. Hınç adaletinin şiddetinin bir sınırı var mıdır? Yoksa hınç adaletinin meşruiyet koşulları oluşuktan sonra, faile veya onunla ilişkilendirilebilecek diğer kişilere yönelik her tür şiddet edimi adil ve haklı mıdır? Faile yönelik şiddetin olayla ilgisiz kişilere zarar vermesi durumunda hınç adaletinin meşruiyetinden bahsedilebilir mi? Sorulara cevap ararken, öncelikle,

adaletsizliğe yönelik doğal bir tepki olarak kodlayan, onun kinci-kötücül doğasını reddeden farklı bir entelektüel hat daha bulunmaktadır. Örneğin, hınç psikolojisini "*resentment*" kavramıyla ifade eden bu yaklaşımın bir temsilcisi olan Adam Smith'e göre hınç, minnettarlıkla birlikte insanın ahlâki dünyasını kuran iki temel ahlâki duygudan biridir. Ona göre "öfke [*resentment*; hınç] bize doğa tarafından kendimizi savunmak için verilmiştir. (...) [Hınç] adaletin koruyucusu, masumiyetin güvencesidir. Bize edilecek olan kötülüğe karşı koymamızı ve edilen kötülüğün öcünü almamızı sağlar. (...) Bu nedenle o (...) muhafaza edilmesi gereken bir duygudur." Bkz. **Smith**, Adam (çev. Derman Kızılay); *Ahlâki Duygular Kuramı*, 1. Basım, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 118; *Resentment* olarak hıncın hınç adaleti kuramı açısından daha elverişli bir teorik zemin sunabileceği düşünülebilir. Ne var ki hınç adaleti, zor yoldan, Nietzsche ve Scheler'in yolundan gitmeyi tercih etmektedir. Ayrıca bu tercihin nedeni de belirtilmemiştir.

⁵² **Elgat**, Guy: Nietzsche's Psychology of Ressentiment: Revenge and Justice in On the Genealogy of Morals, New York, Routledge, 2017, s. 15 vd.

hınç adaleti kuramının hukukun bir sistem olarak bütünüyle yozlaştığı ve adaleti sağlama işlevini yitirdiği bir zeminde iş gördüğü hatırlanmalıdır. Olağanüstü dönemler olağanüstü kararlar gerektirir; dolayısıyla hınç adaletinin “ütopik ve barışçıl olmaması”⁵³ tamamen anlaşılabilir. Hakları çiğnenmiş ve mağduriyeti, kişiliği ya da onuru hukuk sistemi tarafından tanınmamış, hatta aşağılanmış bir kişiden kuyumcu titizliği beklemek haksızlık olacaktır. Aynı şekilde yozlaşmış bir hukukun ahlâken bağlayıcı olduğunu söylemek zordur. Fakat adaletin sınırları da sonsuz değildir; koşullar ne olursa olsun adalet, çıplak bir şiddete indirgenemez. Hınç adaleti açısından ölçülülük sorunu bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Kuramın ölçülülük sorununa yaklaşımını anlamak için başvurulabilecek yer, yazarın kuramı somutlaştıran bir örnek olarak incelediği Michael Kohlhaas anlatısıdır. Fakat tartışmaya geçmeden önce, anlatının kısa bir özetine ihtiyacımız var.

*Michael Kohlhaas*⁵⁴, on altıncı yüzyılın ortalarında yaşayan bir at tacirinin öyküsünü anlatmaktadır. Olayın kahramanı Kohlhaas, her yılın belli aylarında atlarını satmak için yola çıkar ve ülkenin çeşitli yerlerindeki panayrlara katılır. Fakat öyküde anlatılan olayın yaşandığı yıl gerçekleşen bir olay, bu çalışkan ve dürüst adamı -yazarın deyişiyle- “haydut ve katil” yapacaktır. Kohlhaas o yıl atlarıyla yola çıkmışken, Saksonya topraklarındaki bir şövalye şatosunun sınırlarından geçmesine izin verilmez. Daha önce çokça geçtiği bu şatonun eski efendisi ölmüştür ve yeni efendi asilzade Wenzel, hukuka aykırı bir şekilde, Kohlhaas’tan bir geçiş belgesini göstermesini, eğer belge elinde yoksa temin edilinceye kadar iki atını rehin bırakmasını ister. Kohlhaas iki atını rehin bırakarak geçiş belgesi almak üzere şatodan ayrılır. Fakat döndüğünde rehin bıraktığı atların hukukun gerektirdiği şekilde korunmak yerine tarlada çalıştırıldığını, üstelik iyi beslenmeyerek harap düştüklerini, tüm ekonomik değerlerini yitirdiklerini görür. Bunun üzerine Kohlhaas, atlarının beslenip kendisine teslim edilmesi gerektiği iddiasıyla dava açsa da, kralın akrabası asilzade Wenzel, bağlantılarını kullanarak davaya bakılmasının önüne geçer. Avukat ve yargıçlar iyiliğine olacağını belirterek Kohlhaas’a olayın peşini bırakmasını salık verirler. Kohlhaas, hakkını mahkemelerden alamayacağı belli olunca, son bir umutla eşini durumu anlatmak üzere kralın sarayına yollar. Fakat saraya girmeye çalışırken muhafızlar tarafından mızrakla yaralanan eşi, eve döndükten kısa bir süre sonra ölür.

⁵³ Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 113.

⁵⁴ von Kleist, Heinrich (çev. Bilge Uğurlar/Türkis Noyan); Michael Kohlhaas: Eski Bir Vakayinameden, 9. Basım, Can Yayınları, İstanbul 2020.

Bu olayın etkisiyle Kohlhaas silaha sarılır; uşağını ve silahlandığı birkaç adamı da yanına alarak Wenzel'in şatosunu basar. Şatoda bulunan çocuk ve kadınlar dahil herkes kılıçtan geçirilir. Fakat Wenzel kaçmanın bir yolunu bulur. Wenzel'in hangi şehre kaçtığını öğrenen Kohlhaas, hemen yola düşer ve vardığında şehir halkının Wenzel'i ona teslim etmesini sağlamak amacıyla şehrin muhtelif yerlerinde büyük yangınlar çıkartır. "Alevlerin binadan binaya sıçramasıyla, üç saatten kısa bir süre içinde, kırk iki ev, iki kilise, birçok manastır ve okul, hatta valilik binası küle dön(er)."⁵⁵ Aynı olay Wenzel kaçmayı başardıkça farklı şehirlerde tekrarlanır. Bu arada Kohlhaas, grubundaki silahlı adam sayısını arttırır ve kralın isyanı bastırmaya gelen ordusuyla çatışmalara girer. Fakat sonuçta çok uğraşsa da Wenzel'i ele geçirmeyi başaramaz. Hikâyenin sonunda, Kohlhaas, Wenzel'in mahkemeye çıkartılacağı konusunda verilen güvenceyle birlikte isyancılarını terhis etmeye ve mahkeme huzuruna çıkmaya razı olur. Yapılan yargılamada Wenzel, Kohlhaas'ın başından beri talep ettiği iki atın beslenip iade edilmesi yükümlülüğü altına sokulurken, Kohlhaas, idam edilir.

Sağlam'a göre Kohlhaas'ın intikamı hınç adaletinin güzel bir örneği ve "tutarlılıkla gerçekleşen bir adalet tutkusu"dur; dolayısıyla kişisel ölçü alma duygusunun ölçüsüz ve orantısız şiddetinden farklıdır. Fakat burada, Kohlhaas'ın ve adamlarının olayla ilgisi bulunmayan kadın ve çocuklar dahil olmak üzere çok sayıda kişiyi öldürmeleri, şehirleri ateşe vererek evleri, kilise ya da okul gibi kamusal yapıları kullanılamaz hâle getirmeleri, ölçülülük ve adaletle ilgili tereddütler doğurmaktadır. Yazarın soruna yaklaşımı şöyledir:

Kohlhaas'ın günahını sevabını tartacak bir terazi henüz icat edilmedi. Hınç adaletinin haklılığı savunusunda, geçmişin mağdurunu geleceğin failine dönüştüren aşırılıkları veya ölçsüzlükleri ince eleyip sık dokumak yerine ilk kötülük ânına odaklanalım: Wenzel, kanuna karşı hileyle atlara el koyup, sonrasında verdiği zararı alay edercesine telafi etmeme hakkını nereden almaktadır? Hukuk tüm bu haksızlıklar olurken nerededir? (...) Verilecek yanıtlar, hukukun adaletinden nasibini alamayıp yeniden mağdur edilen mağdurların ruhlarını sarıp sarmalayan hınç psikolojisini ve intikam edimlerini yargılamaktan ziyade haklı kılacak argümanlardır. İlk bakışta, Kohlhaas gibi diğer mağdur ve kurbanların, orantısız şiddet edimleri veya intikam dürtülerinden ötürü haklı davalarının haksız faileri oldukları söylenebilir. Oysa sonuçlara bakarak adaletsizliğe ilişkin hüküm tesis etmek,

⁵⁵ von Kleist, s. 42-43.

adaletin ıskalanması demektir. Süreci belirleyen her zaman bir ilk neden vardır ve adaletin sözünün geçtiği yerde geriye dönmek asıldır⁵⁶.

Bu ifadelerden ölçülülük sorununa yönelik bir sınır çizildiği sonucuna varmak zordur. Görünen o ki, Kohlhaas'ın tüm cinayetleri -ahlâken övül-mese bile- hınç adaletinin haklılık şemsiyesi altına sokulmaktadır. Zira Kohlhaas'a geçmişte yapılan haksızlıklar telafi edilmemiştir. Sağlam'a göre ilk kötülük ânına odaklanmak yerine ölçülülük sorununu gündeme getirmek, geçmişteki adaletsizliklerin ve hukukun yozlaşmışlığı olgusunun üzerinin örtülmesi anlamına gelmektedir.

Fakat yazarın iddia ettiği gibi, ilk kötülük ânına odaklanmak ya da hınç adaletinin şiddetini tartacak bir terazinin kurulamayacağını söylemek, hınç öznesinin her türlü davranışının meşruiyet şemsiyesi altına sokulabileceği anlamına gelir. Açık yahut görece belirli bir çizgi çekmeden mağdurun kendi adalet yasasına bu derece meşruiyet atfedilirse, olabileceklerin sınırını tasavvur etmek zordur. Sözgelimi mağdur, içinde bulunduğu yoğun duygu durumu neticesinde faili işkenceyle öldürebilir yahut aç ve susuz bir şekilde karanlık bir yere kapatmayı uygun bulabilir. Pek tabii, bunlar gerçekleştiğinde "hukuk neredeydi" sorusunun sorulması hâlâ mümkündür. Ama mağdurun söz konusu edimleri, artık onun kişisel adalet davası olarak değerlendirilemeyecek ölçüde topluluk yaşamı ve onu kuran değerlerle çatışır hâle gelmiştir. Aslında hınç adaleti; özgürlük, adalet, hakkaniyet gibi ideal anlamda hukukun temelinde bulunan değerleri gerçekleştirme amaçlamaktadır. Fakat şiddetin sınırları belirsiz bırakılırsa, bizzat hınç adaletinin hukukun ve topluluğun temelinde bulunan değerlere karşı bir saldırı edimine dönüşmesi mümkün görünmektedir⁵⁷. Bu yıkıcı şiddet tehlikesine dikkat çekmek, hukuki yozlaşmayı yahut mağdura reva görülen muameleyi normalleştirmek anlamına gelmez, gelmemelidir. Ama aynı şekilde, sırf hukukun yozlaşması da, ortalığı ateşe vermenin gerekçesi yahut kötülükle ilgisiz insanları hayattan koparmanın bahanesi -en azından adalet adı altında- yapılmamalıdır.

⁵⁶ Sağlam, *Hınç Adaleti ve Affetme*, s. 113-114.

⁵⁷ Hınç adaletinin şiddetinin ölçülülük sınırı ile ilgili olarak Levy'nin iyi intikam ile kötü intikam arasında yaptığı ayırım bir başlangıç noktası olabilirdi. Levy'ye göre kötü intikam haklı bir nedene dayanmayan, yanlış kişiye yönelen yahut doğru kişiye yönelse bile suçun ağırlığıyla orantısız olan intikam edimleridir. Fakat Levy'nin tezini aktarmakla birlikte Sağlam, kötü intikamın anılan unsurlarını ölçülülük tartışmasına dahil etmemiştir. Nitekim ölçüsüz bir şiddet edimi olduğu öngörülen hınç adaleti, Levy'nin sınıflandırmasında kötü intikam başlığı altına düşmektedir. Sağlam, s. 64; Ayrıca bkz. Levy, "Why Retributivism Needs Consequentialism", s. 663 vd.

Kohlhaas'ın şiddetinin tutarlı olduğu iddiası da eleştiriye açıktır. Kohlhaas'ın intikam şiddetine başvurmasının nedeni, rehin olarak bıraktığı atlarının hukuka aykırı bir şekilde çalıştırılmaları sonucunda uğradığı zararın mahkeme tarafından telafi edilmemesidir. Kohlhaas, yozlaşmış hukukun onurunu kırdığını, Wenzel tarafından aşağılandığını ve tüm bu yaşadıklarının adalete aykırı olduğunu düşünmektedir. Fakat buna rağmen o, olayla hiçbir ilgisi olmayan çocuk ve kadınların öldürülmesine, düzinelerce evin yanarak kül olmasına göz yummuştur. Anlaşılan Kohlhaas'a göre masum insanların ölümü, iki atına verilen zarar ve devamında yaşadığı onur kırıcı muameleler gibi bir adalet sorunu teşkil etmemektedir. Gerçi Kohlhaas'ın tüm bu cinayetleri Wenzel'e ulaşmak ve ondan hakkını almak için gerçekleştirdiği, asıl amacının başkalarına zarar vermek olmadığı düşünülürse onun bu açıdan tutarlı davrandığı söylenebilir. Fakat bu tarz bir tutarlılığın başka insanlara verilen zararı haklı kılması mümkün değildir. Aksi hâlde meşru bir ahlâki amaca hizmet ettiği iddia edilen tüm şiddet eylemlerinin, masum insanlara zarar verse dahi meşru kabul edilmesi gerekecektir.

Son olarak, bir hınç adaleti örneği olarak Kohlhaas anlatısının, kuramın illiyet bağı şartını karşılayamadığı söylenebilir. Hatırlanacağı üzere, hınç öznesinin intikam ediminin meşruluğu fail, fiil ve zarar arasında illiyet bağı bulunması şartına bağlıydı. O hâlde Kohlhaas'ın Wenzel'in şatosundaki insanlara zarar vermesi veya şehirleri yakıp yıkması, hınç adaletinin öngörülen meşruiyet sınırlarını aştığı anlamına gelmektedir. Öyle ki Kohlhaas, bir tek Wenzel'i ele geçirememiş, ortalığı kasıp kavuran intikam şiddeti sadece ona ulaşamamıştır. Gelgelelim yazar, konuyu irdelemeksizin illiyet bağı koşulunun yerine geldiğini varsaymaktadır. Bu durumda hikâyenin şanssız kurbanlarının yaşadıkları, adalet tartışmasının dışına itilmiş olmaktadır. İlliyet bağı koşulunun kapsamının bu kadar geniş tutulmuş olması, ölçülülük sorununda da olduğu gibi, hınç öznesinin intikamının meşruiyetine gölge düşürmüştür.

B. İkinci Eleştiri: Hınç Adaletinin Ahlâki ve Hukuki Meşruiyeti

Sosyoekonomik eşitsizlik ve hukuki yozlaşma, hukuk dışı bireysel intikam şiddetini meşrulaştırabilir mi? Sağlam'a göre söz konusu "nesnel" koşullar, hınç adaletini hem ahlâken hem hukuken meşrulaştırmaktadır⁵⁸. Kurama yönelik ikinci eleştiri, sözü edilen iki koşulun ahlâki ve hukuki meşruiyet için uygun veya yeterli olmadığıdır. Tartışmayı ahlâki ve hukuki meşruiyet sorununu birbirinden ayırarak yürütmek daha doğrudur.

⁵⁸ Sağlam, Hınç Adaleti ve Affetme, s. 68.

Hınç adaletinin ahlâki meşruiyetiyle ilgili bir değerlendirme için bakılması gereken ilk husus, öne sürülen koşulların ontolojik mahiyetidir. Dikkat edilirse hem sosyoekonomik eşitsizlik hem hukukun yozlaşması (hukuki adaletin etkisizliği), olgusal gerçekliklere tekabül etmektedir. Bu hâlde hınç adaletinin iddiası, hukuki veya sosyopolitik “olgu”ların, intikam almak yahut başkalarına zarar vermek gibi davranışların “normatif” gerekçeleri olarak görülebileceğidir. Ulaşılan bu sonuç, olandan olması gerekenin çıkarılmayacağı şeklinde ifade edilen ilkeye uygun görünmemektedir. *Hume Yasası* olarak da adlandırılan bu yaklaşıma göre, betimsel bir özellik gösteren, yani “-dir, -dır” ile biten öncüllerden, değer içeren, “-meli, -malı” kipine sahip normatif çıkarımlar yapılamaz. Buna göre, hakkının hukuk tarafından teslim edilmemesi “olgu”su, Kohlhaas’ın şiddet eylemlerinin ahlâki, “normatif” gerekçesi olamaz. Fakat bu çıkarımın Kohlhaas’ın hınç adaletinin gayri ahlâki olduğu anlamına gelmediğine dikkat edilmelidir. Burada Hume Yasası’na müracaatla tespit edilen, kuramın dayanaklarının intikam şiddetinin ahlâki meşruiyetini sağlamak için uygun olmadığıdır.

Hume Yasası’nı ihlal eden bir akıl yürütmeye iki şekilde itiraz edilebilir: (1) Ya yazarın çıkarımı hatalıdır ya da (2) yazar normatif bir önermeyi örtük olarak doğru varsaymaktadır⁵⁹. Hınç adaleti kuramında bu ihtimallerden ikincisi gerçekleşmiş görünmektedir. Kuram, haksızlığa uğrayan kişinin hınç duygularının etkisiyle intikam almasının, şayet sosyoekonomik eşitsizliğin dezavantajlı tarafında bulunuyor ve hukuk da ona hakkını teslim etmiyorsa ahlâken meşru kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir. Fakat hınç adaletinin meşruiyeti esasında bu iki “olgusal” koşula dayanmaz; meşruiyetin temeli, bu iki koşulu önceleyen fakat metnin alt katmanlarında saklı, doğrudan söz konusu edilmemiş normatif öncüllerdir. Hınç adaletinin ahlâki meşruiyeti bu öncüllerin doğru kabul edilmesine bağlıdır.

Ne var ki kuram, sosyoekonomik eşitsizlik ve hukuki yozlaşma gibi olgusal koşulları meşru kılan normatif gerekçelerin ne olduğunu açıklamamaktadır. Fakat bunlar konusunda tahmin yürütmek mümkündür. Örneğin sosyoekonomik eşitsizliğin ahlâki meşruiyetin dayanağı olarak öne sürülmesinin nedeni; güçlü öznelerin kendini savunamayacak ölçüde kırılğan özneleri aşağılamaları yahut ahlâken hak edilmeyen sosyal, ekonomik, politik avantajlarını kullanarak doğal ve toplumsal piyanganun dezavantajlı kıldığı kişilere zarar vermeleri olabilir. Aynı şekilde, hukukun yozlaşmasının hınç adaletinin ahlâki meşruiyetinin gerekçesi kabul edilmesi de, sözleş-

⁵⁹ **Yöneç**, Ferhat: “Ahlâk Felsefesinde Olgu-Değer Ayrımı ve Nesnelci Ahlâki Realizm Açısından Değerlendirilmesi”, *Felsefe Dünyası*, No: 61, 2015, s. 247.

meyle kurulan medeni bir toplulukta egemenin sözleşmeye aykırı davranması olabilir. Zira egemenin sözleşmeye aykırı davranışı, mağdurun ihkakı hakta bulunmama vaadine ilişkin sözleşmeden kaynaklanan ahlâki yükümlülüğünü ortadan kaldıracaktır. Kuramdaki örtük normatif öncüllere ilişkin bu tahminler doğru olmasa bile, hınc adaletinin ahlâki meşruiyetinin aslında sosyoekonomik eşitsizlik ve hukukun yozlaşmasına değil, bu iki meşruiyet koşulundan önce gelerek onların da ahlâki statüsünü belirleyen başka normatif öncüllere bağlı olduğu tartışmasızdır. Hınc adaleti kuramı, meşruiyet iddiasını dayandırdığı ama açıklığa kavuşturmadığı gizli ya da örtük normatif öncüllerin neler olduğunu ve bu öncüllerin neden ahlâken doğru kabul edilmesi gerektiğini ortaya koymamıştır.

Kuramın ahlâki meşruiyet iddiasına ilişkin dikkate alınması gereken bir husus daha vardır. Sağlam'ın Levy ve Jeffrie Murphy'den hareketle öne sürdüğü iddiaya göre, bir tutum veya duyguya ahlâken hak verilebiliyorsa, bunların etkisiyle yapılan eylemler de ahlâken meşru kabul edilmek zorundadır. Hınc adaleti söz konusu olduğunda ahlâken hak verilen, haksız bir muameleye maruz bırakılmış mağdurun faile yönelik öfke, nefret ve kin duygularıdır. Murphy, bu gibi duyguların etkisindeki mağdurların suç faillerinin aktif bir şekilde acı çekmelerini istemelerinin, başka bir deyişle “cezalandırıcı nefret”lerinin ahlâken doğal, yerinde ve münasip olduğunu iddia etmektedir. Sözgelimi, cinsel saldırı sonucu psikolojisi kalıcı biçimde bozulmuş bir kadının intikam arzusu ahlâken meşrudur⁶⁰.

Benzer bir argümanı Levy de ileri sürmektedir. Levy'e göre “intikamcı tutum” ile “intikamcı eylem” arasında yapılan ayırım hatalıdır. Ayırım, kötü insanların ettiklerini bulmalarından alınan zevkin ahlâken meşru, fakat bu insanlara yaptıklarının bedelinin bizzat ödetilmesinin ahlâken kabul edilemez olduğu fikrine dayanır. Oysa Levy'e göre, duygular ile edimlerin ahlâki nitelikleri bakımından birbirinden ayrılması mümkün değildir. O hâlde “hınc duyguları ve düşünceleri günlük hayatta yargılanmıyorsa, mantiken bu duyguların ve düşüncelerin eyleme dökülmüş sonuçlarının da ahlâken yargılanmaması beklenir.”⁶¹

⁶⁰ Sağlam, Hınc Adaleti ve Affetme, s. 71-73; Ayrıca bkz. Murphy, Jeffrie: “Hatred: A Qualified Defense”, Forgiveness and Mercy, ed. Jeffrie Murphy, Jean Hampton, Cambridge Studies in Philosophy and Law, Cambridge, Cambridge University Press, 1988.

⁶¹ Sağlam, Hınc Adaleti ve Affetme, s. 66; “(C)insel saldırı kurbanının kinini ahlâken haklı buluyorsak, intikam edimlerine de hak vermemiz gerekir.” Sağlam, Hınc Adaleti ve Affetme, s. 81. Ayrıca bkz. Levy, “Why Retributivism Needs Consequentialism”, s. 666 vd.

Bu tür bir akıl yürütmenin hınç adaletinin ahlâki meşruiyetine katkı sağladığı şüphelidir. Nitekim anılan argüman duygular ile eylemlerin ahlâki statüsüne ilişkin çok temel bir hata içermektedir. Fakat buna geçmeden önce, bu yaklaşımın bizi, ayırım gözetmeksizin her türlü intikam eylemini meşrulaştırmak gibi kabul edilmesi güç bir yere götürebileceğini belirtmek gerekir. Eğer hınç duyguları günlük hayatta yargılanmayıp meşru kabul ediliyorsa ve duygular eylemleri ahlâki hâle getirmeye yetiyorsa, başka herhangi bir şart gerekmeksizin, faile hınçla uygulanacak şiddet zaten meşru demektir. İntikamcı tutum veya cezalandırıcı nefret duygusu meşruysa, mağdurların her türlü şiddet eylemi ahlâken haklılık payesi kazanır; bundan sonra ayrıca hukukun yozlaşmış yozlaşmadığı veya mağdurların sosyoekonomik eşitsizliğin dezavantajlı tarafında bulunup bulunmadığını incelemeye gerek kalmaz.

Öte yandan duygular ile eylemlerin ahlâki statüsü farklıdır; birinin meşruluğu otomatik olarak diğerini meşru kılmaz. Bunun bir nedeni duygulardan farklı olarak duygulara dayalı eylemlerin sonsuz olasılık içermesidir. Sözgelimi failin acı çekmesine ilişkin cezalandırıcı nefret, bir tokattan işkenceye kadar muhtelif şekillerde icra edilebilir. İntikam için de durum aynıdır. İntikam, canavarca hisle öldürmek anlamına gelebileceği gibi olayın özelliklerine göre karşı tarafa hiç zarar vermeksizin de gerçekleştirilebilir. Olası diğer bir sorun, bu duyguların failerin yakınlarına verilecek bir zarara da yol açabilecek olmasıdır. Nitekim duygular sadece öznenin kendi iç dünyası ile ilgiliyken, eyleme dökülen hınç duygusu potansiyel olarak ilgili olan veya olmayan başkalarını, hatta tüm topluluğu etkiler. Dolayısıyla duygulara ilişkin ahlâki muhakeme ile fiillere ilişkin ahlâki muhakeme birbirinden ayrı olmak durumundadır. Elbette bu, eylemlerin ahlâkiliğinin hiçbir surette duygulara veya saiklere bağlı olmadığı anlamına gelmez. Söylenen şey, birinin ahlâki statüsünün zorunlu olarak diğerini belirleyemeyeceğidir. Meşru kabul edilen duygular, bunlara dayalı eylemlerin ne ahlâkiliğinin ne gayri ahlâkiliğinin bir “gerekçesi” olarak kabul edilebilir; ama eylemlerin haklılığı tartışmasında bir “veri” olarak kullanılabilirler. Öte yandan haklı görülecek bir eylem de zorunlu olarak ahlâken meşru bir duygudan kaynaklanmaz. Dışarıdan iyi gibi görünen eylemlerin arkasında kötü niyet veya bir rastlantı bulunabilir. O hâlde ahlâken iyi kabul edilebilecek duygu veya değerlerin, onlara dayalı her eylemin zorunlu olarak iyi veya ehven olacağını göstermeyeceği sonucuna varılabilir.

Peki, sosyoekonomik eşitsizlik ve hukukun yozlaşması, hınç adaletinin “hukuki” meşruiyeti için haklı gerekçeler olarak kabul edilebilir mi? Aslında bu koşullar, hınç adaletinin ahlâktan ziyade hukuki gerekçeleri olarak formüle edilmiş gibi görünmektedir. Özellikle hukukun cezalandırıcı işlevini

kaybetmesi veya güçlü ve nüfuzlu failleri kollaması, hukuka itaat yükümlülüğüyle ilgili tartışmayla yakından ilişkilidir. O hâlde hınç adaleti kuramının formüle ettiği iki koşulun, mağdurun intikam şiddetinin “hukuken” meşru olup olmadığı sorusuna bir cevap olarak sunulduğu söylenebilir. Fakat burada sorun, hınç adaletinin meşruiyet koşullarının mağdur açısından hukukun geçerliliği ve bağlayıcılığını ortadan kaldıracağı iddiasının temellendirilmiş olmasıdır.

Hukukun yozlaşması veya hukuki adaletin etkisizliği, sırf gerçekleşmekle mağdura hukukun dışına çıkma hakkını verir mi? Bir tasım şeklinde formüle edilirse, alt alta yazılan iki koşul, hınç öznesi tarafından hukukun geçerliliğinin ve bağlayıcılığının askıya alınabileceği çıkarımının yapılabilmesi için yeterli değildir. Nitekim argümanın geçerliliği, hukuki geçerlilik ve bağlayıcılığın eşitsizlik ve yozlaşma durumlarında neden ortadan kalkması gerektiğini gerekçelendiren genel bir hukukbilimsel iddianın varlığına bağlıdır. Tek başına hınç adaleti kuramı yozlaşmanın ve sosyoekonomik eşitsizliğin, hukuka tâbi bir özneye neden ve nasıl meşru bir askıya alma hakkı verdiğini açıklamada yetersizdir. Dolayısıyla kuramın nasıl bir hukuk anlayışına dayandığının gösterilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Hınç adaleti kuramı, temelde iki sorunun cevabı olarak yapılandırılmıştır. İlk soru, hınç psikolojisinden bir adalet düşüncesi türetilip türetilmeyeceğidir. Kuram bu soruya olumlu yanıt vermekte ve adaletle intikamı ilişkilendirmektedir. İkinci soru, hınçla alınan bir intikamın ahlâki ve hukuki meşruiyet koşullarının neler olabileceğidir. Soruya verilen cevap belirli bir sosyo-hukuki bağlamı tasvir etmekte; hınç adaletini meşrulaştıran bu bağlam, sosyoekonomik eşitsizlik ve hukukun yozlaşması olarak belirlenmektedir.

Sosyoekonomik eşitsizlik, toplumdaki eşitsizlik türlerinin tümünü içine alan bir genişlikte olsa da, hınca dayalı intikam şiddetinin gerekçelendirilmesinde sınırlı, spesifik bir anlama sahiptir. Bu anlam kabaca, sosyal ve ekonomik ayrıcalıklara sahip olanların ayrıcalıklarını kullanarak dezavantajlı bireylere karşı suç işlemeleridir. Bir metaforla anlatılırsa; tıpkı kara delik veya yıldızlar gibi büyük gök cisimlerinin uzam ve zamanı bükmeleri gibi, suçlu faillerin sosyoekonomik avantajları nedeniyle hukuk evrenini bükebildiği bir toplumda, hınç adaletinin sosyoekonomik eşitsizlik koşulu yerine gelmiş olur.

Hukukun yozlaşması ise hukuk sisteminin güçlü ve ayrıcalıklı failleri adil ve etkili bir şekilde cezalandırma işlevini yitirmesidir. Hınç adaletine göre, bir hukuk sistemi içinde yargıçların bireysel çıkar veya özel amaçlar peşine düşerek hukukun şalterini indirmesi olağan ve sıradan bir hâle gelmişse, o hukuk sisteminin bütünüyle yozlaştığı kabul edilmelidir. Hukukun terazisinin ayarı güçlüler lehine bozulduğunda, maddi-manevi zarar görmüş ve hakkını hukuki yollarla alamamış mağdurların failleri hınçla cezalandırması; kendi adalet anlayışlarını hayata geçirerek intikamlarını almaları ve bu doğrultuda hukuk dışı bir şiddete başvurmaları meşrudur.

Makalede hınç adaletine yönelik iki başlık altında sunulan eleştiriler, yukarıda sorulan iki soruya verilen cevaplarla paraleldir. İlk soruya, yani hınç psikolojisinden bir adalet düşüncesinin çıkarılıp çıkarılamayacağı sorusuna verilen olumlu cevaba karşılık, ilk eleştiri, kuramın hınçla adaleti yan yana getirme teşebbüsünün doğurduğu felsefi soruları tam anlamıyla yanıtlamadığıdır. Eleştirinin vurguladığı husus, hınç adaletinin mağdurun adalet ve adaletsizlik algısına bel bağladığı, oysa hınç öznesinin hakkaniyetle bağı tartışmalı olan bir psikolojik kişilik özelliği gösterdiğidir. Özellikle ölçülülük ve suçlu faillerin doğru seçilmesine ilişkin uygun illiyet bağı sorunu, hınçtan adalete giden yolda önemli engeller olarak görünmektedir. Aslında Sağlam'ın bu sorunları ele alış biçimi, hukukun yozlaştığı olağanüstü koşullarla ve adalete ilişkin daha öncelikli sorunlarla ilgili haklı bir endişeye dayanmaktadır. Fakat yine de hınç adaleti örneği olarak sunulan Kohlhaas karakterinin, ölçülülük ve illiyet bağı açısından adaletin sınırlarının dışına çıktığını söylemek mümkündür.

İkinci soruyla paralel ikinci eleştiri, hınç adaletinin ahlâki ve hukuki meşruiyetinin nesnel koşulları olarak sunulan sosyoekonomik eşitsizlik ve hukukun yozlaşmasını odağına almaktadır. Kuramın iddiasının aksine, bu koşulların ahlâki ve hukuki meşruiyet için uygun veya yeterli olduğu şüphelidir. Nitekim sosyoekonomik eşitsizlik ve hukukun yozlaşması gibi olgusal koşullardan intikamın haklılığına ilişkin normatif ahlâki yargılar üretmek, olandan olması gerekenin çıkarılamayacağı ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Hınç adaletinin ahlâki meşruiyetinin değerlendirilebilmesi için, koşul olarak öne sürülen sosyopolitik olguların ahlâki statüsünü belirleyen gizli normatif yargıların ortaya konulması gerekmektedir. Diğer taraftan, sosyoekonomik eşitsizlik ve hukukun yozlaşmasının mağdura hukuku askıya alma; hukukun geçerliliğini ve bağlayıcılığını erteleme ve hukuk dışı bir şiddeti uygulama hakkını nasıl tanıdığı, bu sonucun hukuk ontolojisine dair nasıl bir görüşe dayandığı da belirsiz bırakılmıştır.

Hınç adaleti kuramı, birçok açıdan geliştirilmeye ve detaylandırılmaya müsaittir. Hınç adaleti, hukuka itaat yükümlülüğünün şartları ve toplumsal sözleşmenin hukukun geçerliliği ve bağlayıcılığındaki rolü açısından verimli bir tartışma alanı olabilir. Bu çerçevede, hukukun korumasından yoksun bırakılan, çıplak bir yaşama terk edilen mağdurların hukuki özneliğinin veya tüm “erdemlerini” yitirmiş bir hukuk düzeni karşısında hukuka itaat yükümlülüğünün ne anlama geldiği sorulabilir. Aynı şekilde, hınçla cezalandırma hakkının baskıya karşı direnme hakkının farklı bir versiyonu olarak formüle edilmesi; hınç adaletinin hukuk devleti olarak nitelenemeyecek yozlaşmış bir hukuk düzeninde şiddete dayalı farklı bir tür sivil itaatsizlik doktrini kapsamında ele alınması da mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Agamben**, Giorgio (çev. Kemal Atakay); *İstisna Hâli*, 2. Basım, Ayrintı Yayınları, İstanbul 2020.
- Başok Diş**, Sebile: “Hınç İnsanı Kimdir?”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, No: 55, 2018, s. 467-473.
- Berberova**, Nina (çev. Roza Hakmen); *Eşlikçi Kız*, Can Yayınları, İstanbul 2019.
- Elgat**, Guy: *Nietzsche’s Psychology of Ressentiment: Revenge and Justice in On the Genealogy of Morals*, New York, Routledge, 2017.
- Hart**, Herbert L. A. (çev. Ertuğrul Uzun); “Pozitivizm ve Hukuk ile Ahlâkın Ayrılması”, H.L.A. Hart ve Hukuk-Ahlâk Ayrımı, ed. Sercan Gürler, 1. Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 2015, s. 101-151.
- Holmes**, Leslie: *Corruption: A Very Short Introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2015.
- Karatekeli**, Emre: “Ahlâkın Soykütüğü’nde Hınç Duygusu”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, No: 77, 2016, s. 181-192.
- von Kleist**, Heinrich (çev. Bilge Uğurlar/Türkis Noyan); *Michael Kohlhaas: Eski Bir Vakayinameden*, 9. Basım, Can Yayınları, İstanbul 2020.
- Levy**, Ken: “Why Retributivism Needs Consequentialism: The Rightful Place of Revenge in the Criminal Justice System”, *Rutgers Law Review*, C. 66, No: 3, 2014, s. 629-684.
- Metin**, Sevtap/**Heper**, Heper: *Ceza Hukuku Felsefesine Katkı: Radbruch Formülü*, 3. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 2018.
- Murphy**, Jeffrie: “Hatred: A Qualified Defense”, *Forgiveness and Mercy*, ed. Jeffrie Murphy, Jean Hampton, *Cambridge Studies in Philosophy and Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, s. 88-110.
- Nietzsche**, Friedrich (çev. Zeynep Alangoya); *Ahlâkın Soykütüğü: Bir Polemik*, 1. Basım, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2011.
- Rosa-Ackerman**, Susan: *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*, Cambridge University Press, 2016.
- Sağlam**, Rabia: “Adalet Bozumuna Kışkırtıcı Bir Giriş”, *Hukuk Adalet ve İnsan Hakları: Eleştirel Bir Yaklaşım*, 1. Baskı, NotaBene Yayınları, Ankara 2016, s. 73-99.
- Sağlam**, Rabia: *Hınç Adaleti ve Affetme*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2022.

- Sağlam**, Rabia: “Posthuman Dijital Özne: Braidotti’nin Eleştirel İnsan Sonrasının Eleştirisi”, *ViraVerita E-Dergi*, No: 13, 2021, s. 295-323.
- Sağlam**, Rabia: *Yapıbozumsal Adalet*, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 2014.
- Sağlam**, Rabia: “Zinanın Hukuk-İçi ve Hukuk-Dışı Soykütüğü”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, No: 1, 2020, s. 287-302.
- Scheler**, Max (çev. Abdullah Yılmaz); *Hınç*, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- Smith**, Adam (çev. Derman Kızılay); *Ahlâki Duygular Kuramı*, 1. Basım, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Solomon**, Robert C. (çev. Ertuğ Altınay); *Adalet Tutkusu: Toplum Sözleşmesinin Kökenleri ve Temelindeki Duygular*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004.
- Yöney**, Ferhat: “Ahlâk Felsefesinde Olgu-Değer Ayrımı ve Nesnelci Ahlâki Realizm Açısından Değerlendirilmesi”, *Felsefe Dünyası*, No: 61, 2015, s. 241-268.

Mahkeme Kararı

Yarg. 14. CD., E. 2019/5092, K. 2021/2392.